Эхэ найхан чөтагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1993 НОЯБРЬ 6 Самарай нүүл (нохой) нарын 22 СУББОТО Гарагай 7 № 213 (18825) Газетын сэн захилай 2 түх. Хэлсээтэ сэн

Мүнөөдэрэй шухала асуудал

ТҮРГӨӨР НАЙЖАРНАЙ ДАА...

1

«Буряад үнэн» газетын шаралшаһан хэдэ хэдэн номерой хуудаһанууд стол дээрэмнай табяатай байна. Тобхэр табан жилэй саада тээ, 1988 ондо түрэл хэлэн дээрэ тарадаг газетэмнай ямар материалнуудые толилдог байгааб гэжэ һонирхожо, хуудаһануудые пражаа нуутарни, республикымнай нинслэл Улаан-Удэдэ болонон жагсаалнаа хэгдөһэн репортаж гартамни орошобо.

Улаан түгуудые намилзуулан гэшхэлжэ ябаһан хүнүүд, согтой хүхюутэй үхибүүд, спартсменүүд—тэдэнэй фотозурагууд одоол аяган зохидоор харагдаха юм. Репортаж соо бэшээтэй нимэ мүрнуудые нонирхон уншасаа:

«...Һаһиндэрэй үглоогүүр Буряад ороной нинслэлэй хүн зон олон мянгаараа жагсаалда хабаадалсахаяа урид заагдаһан газартаа сугларжа захалаа һэн. Уданшьегүй часай стрелкэнүүд 10 саг харуулжа, курантнуудай аялга дохёо намарай һэрюухэн агларта суурьяатан зэдэлөб. «Агуусехэ Октябрийн социалис революцийн 71 жилэй алдарта ой мандаха болтогой!» гэһэн хонгёо уряа Улаан-Удын Советүүдэй талмайһаа хотын түбэй гудамжануудаар суурьяатан тарана... Курантнуудай замхамсаар түбэй талмайн баруун захада түхеэрэгдэһэн ондэр дээрэһээ сэрэгэй оркестр жагсаал-маршын жабхаланта хүгжэм эзэлэн дэлгэбэ...»

Тиимэ байгаал даа. Бидэнэр Агуу Октябрийн жагсаалые ороноймнай эгэл сэхэ һайндэр гэжэ тоолодог һэмди. Олон жилнүүдэй туршада энэ һайндэртэ үндэр дээдын хэмжээндэ үгэрэгдэжэ, бүгэдэ арадай һайндэр болгохын түлөө ороддодог байгаабди.

Зүгөөр мүнөө... ноябрийн 7-ной һайндэр болюулагдаба гэһэн мэдээсэл дуулаа һэм. Тиин ноябрийн 7-ной үдэр амаралтын үдэртэй тудалдаба ха юм.

Би мүнөө Агуу Октябрийн сэхэ нүлөө тухай, совет засагай тогтоһоор үнгэрһэн 70 гаран жил соо гаргаһан алдуу эндүү ябадал тухайшье хэлэхэ һанаатайб.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуусехэ дайнда 1941 ондо мордоод, 1943 ондо Орловско-Курска дүхэриг эй байлдаанда хабаадаха үедөө сехээр шархатажа, госпитальдо эльгээгдэһэн, тингээдшье тэндэнээ нютагаа бусаһан юм. Дайнай хатуу үе сагта Эсэгэ ороноо хамгаалан яоахадаа, мүн дайнай һүүлээрхи жилнүүдтэ — һаһанайнгаа амаралтада гаратараа Коммунис партнин хэрэгтэ үнэн сэхээр алба хэжэ яоаабди. Олон миллион юрын үе коммунистнууд һайхан уг зорилго урдаа табижа, арад зонойнгоо аша тусые хаһан, зол жаргалайнь түлөө хүсэ шадалаа гамнаһангүйгоор ажалладаг, дайсанай урдаһаа тэмцэдэг байгаа. Энэ баримтые ямаршье хүн мартаха ёногүй.

Һандаран һалаһан СССР үүрэмнай совет засагаа жилнүүдтэ яһала амжалтануудые туйлаа. Тэрэнние мүнөө хэн арсахаб, булялдахаб даа. Арадаймнай ажахы дайнай үедэехээр һандараа, олон хото, городууд үгы хэгдэ, олон миллион үнэн сэхэ хүнүүдиан дайнай галта дүлэн соо унаа. Гэбэшье эдэ бүхы хохидолто байдалаа дабажа, совет арад ажахыгаа һэргээн бодхоолгын үедэ сехэ амжалтануудые туйлаа. Энээнние хэншье бурушаахагүй. СССР үүрэнэй олон национальна арадуудай хамтын хүсөөр бүмбэрсэг дэлхэй дээрэ түрүүлэн хэмэл одо замбуулинай дайда худар эльгээгдэбди, бүмбэрсэг дэлхэй дээрэхи түрүүшын космонавт Юрий Гагарин Газарые хэдэ дахин тойрон хүрсэлээд, амжалтатай, элүүр энхэ бусажа ерэгшэ һэмнай. Эрдэм, техниканнаа гадна бусадшье олон ондоо амжалтануud, туйлалтануудые тоолоодшье яахамнайб.

Мүнөө манай Росси үүрэн доторнай Коммунис партние муушалха, туйлаһан амжалтануудыень зорюута доошолуулха, коммунистнуудые зэмэлхэ, элдэб «улаан-хүрин шэнжэтэй» хүнүүд гэхэ мэтээр доромжолхо ябадал гаргагдана. Энэмнай манай һанахада, одоол үлүү гараһан, тон буруу ябадалай тэмдэг гэжэ хэлэхээр байна.

Коммунис партин олон арбан жилэй туршада, бүхы совет обществын маналай болоно ябаа. Гэхэ зуура, олон арбан жилэй туршада олон ондоо алдуу эндүүтэй, дутагдалнуудтай байгаа. Энээнние бидэ мэдэрнэбди. Эдэ бүхы дутагдалнуудай түлөө Коммунис партнин юрын гэшүүд зэмэгүй гэзэ онсолон тэмцэглэхэмни. Эдэ алдуу эндүүтэй, демократи гээгдэ хабхаг доро хааһан ябадалай түлөө партнин ударидагшад зэмэтэйл даа. Энээнние ойлгохо дурагүйшүүл олдохол байха. Тоэд яахаб, хүнэй тайлбарилхада, ойлгохо дурагүй хүнние яажа баадхахабши.

Манай ороной хүгжэлтэй шатануud түүхын хуудаһада орөо ха юм. Минии һанахада, ямаршье, һайншье, муушье юумые түүхэһээ түгдэлэн хаяжа болохогүй ха юм.

Россин үүрэнэй засагай дээдын зургаануудай хоорондо дэлгэрһэн тулалдаан тухай хэлэнгүй орхихо аргамгүй. Байгша оной октябрийн 3—4-дэ Москвада болоһон үйлэ хэрэгүүд Россин Федерацийн хүсэндоо байһан Конституцие (Үндэһэн Хуулние) эбдэһэн ушар болоно. Ямаршье зэмэгүй эрхэтэдэй шуһан адхараа. Гэбэшье шуһа адхаруулангүйгөөр, хоёр засагай хооронд зүриншэлдөөс зайсуулха арга бэдэржэ олоогүй байһанай түлөө Россин Федерацийн Президентшье, Россин Федерацийн Верховно Советэй хүтэлбэрилэгшэдшье зэмэтэй.

Ороноймнай экономико мүнөө ямар түйлдаа хүрэхэйб, энээнние хүн бүхэн тухайлжа, ойлгожо байгаа ёнотой. Үдэр бүри шахуу ургажа байдаг үнэ сэн, үилэдбэрийн хэмжээнэй доошолжо доройтоһон байдал, агропромышленнэ комплексын һалбарийн муудалга, гэмтэ ябадалай һүжэрэлгэ—эдэ бүгэдэ экономическа реформын һайнаар бэелүүлэгдээгүй байһые элеэр гэршэлнэ.

Мүнөө ямаршье юумэндэ эсэн бусаар, хайша хэрэгээр хамдаха ушар үргэлжэлнөөр. Юумые үмсэлэлгэ, үүрэнэй бэшэ болголго, таряшадай ажахые эмхидхэлгэ нэгэншье һайн үрэ дүнгоо үгөөгүй байна. Эдэнь ветерануудай һанаае зобооно.

Үшөө юун тухай хэлэхэбиб гэхэдэ, хаа хаанагүй журам заршам һула табигдаа. Архи ууха, тамхи татаха ушар, хүнние тонохо, юумэ хулгайлха ябадал олошороо. Эдэ бүгэдэнтэй шанга тэмцэл ябуулха Зарлиг, заабари заатагүй хэрэгтэйл гээшэ.

Манай орон дотор булта муу гэжэ яажа болохоб. Дурдабал, эд бараан, алаабхи дэлгүүр элбэгжэхэй гэжэ хараадаг би. Зүгөөр тэдэмнай аргагүй үнэтэйл даа. Магад, Росси үүрэмнай дэлгүүрэй экономикодо ороод, үүрэнэй засагай дээдын зургаануud хоорондоо тэмцэхээ болиходоо, амжалта туйлагдажа, арад зонойнгаа ажабайдал һайжарха аалам. Нимэ байдал түргоор ерэһэй даа.

Б. ДАГБАЕВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

2

тануудые туйлаа. Тэрэнние мүнөө хэн арсахаб, булялдахаб даа. Арадаймнай ажахы дайнай үедэ ехээр һандараа, олон хото, городууд үгы хэгдэ, олон миллион үнэн сэхэ хүнүүдиан дайнай галта дүлэн соо унаа. Гэбэшье эдэ бүхы хохидолто байдалаа дабажа, совет арад ажахыгаа һэргээн бодхоолгын үедэ ехэ амжалтануудые туйлаа. Энээнние хэншье бурушаахагүй. СССР үүрэнэй олон национальна арадуудай хамтын хүсөөр бүмбэрсэг дэлхэй дээрэ түрүүлэн хэмэл одо замбуулинай дайда худар эльгээгдэбди, бүмбэрсэг дэлхэй дээрэхи түрүүшын космонавт Юрий Гагарин Газарые хэдэ дахин тойрон хүрсэлээд, амжалтатай, элүүр энхэ бусажа ерэгшэ һэмнай. Эрдэм, техниканнаа гадна бусадшье олон ондоо амжалтануud, туйлалтануудые тоолоодшье яахамнайб.

Мүнөө манай Росси үүрэн доторнай Коммунис партние муушалха, туйлаһан амжалтануудыень зорюута доошолуулха, коммунистнуудые зэмэлхэ, элдэб «улаан-хүрин шэнжэтэй» хүнүүд гэхэ мэтээр доромжолхо ябадал гаргагдана. Энэмнай манай һанахада, одоол үлүү гараһан, тон буруу ябадалай тэмдэг гэжэ хэлэхээр байна.

Коммунис партин олон арбан жилэй туршада, бүхы совет обществын маналай болоно ябаа. Гэхэ зуура, олон арбан жилэй туршада олон ондоо алдуу эндүүтэй, дутагдалнуудтай байгаа. Энээнние бидэ мэдэрнэбди. Эдэ бүхы дутагдалнуудай түлөө Коммунис партнин юрын гэшүүд зэмэгүй гэзэ онсолон тэмцэглэхэмни. Эдэ алдуу эндүүтэй, демократи гээгдэ хабхаг доро хааһан ябадалай түлөө партнин ударидагшад зэмэтэйл даа. Энээнние ойлгохо дурагүйшүүл олдохол байха. Тоэд яахаб, хүнэй тайлбарилхада, ойлгохо дурагүй хүнние яажа баадхахабши.

Манай ороной хүгжэлтэй шатануud түүхын хуудаһада орөо ха юм. Минии һанахада, ямаршье, һайншье, муушье юумые түүхэһээ түгдэлэн хаяжа болохогүй ха юм.

Россин үүрэнэй засагай дээдын зургаануудай хоорондо дэлгэрһэн тулалдаан тухай хэлэнгүй орхихо аргамгүй. Байгша оной октябрийн 3—4-дэ Москвада болоһон үйлэ хэрэгүүд Россин Федерацийн хүсэндоо байһан Конституцие (Үндэһэн Хуулние) эбдэһэн ушар болоно. Ямаршье зэмэгүй эрхэтэдэй шуһан адхараа. Гэбэшье шуһа адхаруулангүйгөөр, хоёр засагай хооронд зүриншэлдөөс зайсуулха арга бэдэржэ олоогүй байһанай түлөө Россин Федерацийн Президентшье, Россин Федерацийн Верховно Советэй хүтэлбэрилэгшэдшье зэмэтэй.

Ороноймнай экономико мүнөө ямар түйлдаа хүрэхэйб, энээнние хүн бүхэн тухайлжа, ойлгожо байгаа ёнотой. Үдэр бүри шахуу ургажа байдаг үнэ сэн, үилэдбэрийн хэмжээнэй доошолжо доройтоһон байдал, агропромышленнэ комплексын һалбарийн муудалга, гэмтэ ябадалай һүжэрэлгэ—эдэ бүгэдэ экономическа реформын һайнаар бэелүүлэгдээгүй байһые элеэр гэршэлнэ.

Мүнөө ямаршье юумэндэ эсэн бусаар, хайша хэрэгээр хамдаха ушар үргэлжэлнөөр. Юумые үмсэлэлгэ, үүрэнэй бэшэ болголго, таряшадай ажахые эмхидхэлгэ нэгэншье һайн үрэ дүнгоо үгөөгүй байна. Эдэнь ветерануудай һанаае зобооно.

Үшөө юун тухай хэлэхэбиб гэхэдэ, хаа хаанагүй журам заршам һула табигдаа. Архи ууха, тамхи татаха ушар, хүнние тонохо, юумэ хулгайлха ябадал олошороо. Эдэ бүгэдэнтэй шанга тэмцэл ябуулха Зарлиг, заабари заатагүй хэрэгтэйл гээшэ.

Манай орон дотор булта муу гэжэ яажа болохоб. Дурдабал, эд бараан, алаабхи дэлгүүр элбэгжэхэй гэжэ хараадаг би. Зүгөөр тэдэмнай аргагүй үнэтэйл даа. Магад, Росси үүрэмнай дэлгүүрэй экономикодо ороод, үүрэнэй засагай дээдын зургаануud хоорондо тэмцэхээ болиходоо, амжалта туйлагдажа, арад зонойнгаа ажабайдал һайжарха аалам. Нимэ байдал түргоор ерэһэй даа.

Б. ДАГБАЕВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

Мүнөө жилэй малай үбэлжэлгэ ехэл хүшэрхэн байнаань гээшэ. Республикын олохон районуудай ажахынууд сагай уларилай тогтуурингүй байһан дээрэһээ зунай-намарай һарануудта ниитынгээ адууһа малда үбһэ тэжээл балай тиимэ элбэгээр бэлэдхэжэ бирабагүй. Тусхайлан хэлэхэ болоо һаа, Кабанскын, Прибайкалийн, Хурамхаанай, Захааминай, Сэлэнгийн болон бусад районуудай колхоз, совхозууд үерэй болон ган гасуурай болоһон үшарһаа үбэлжүүлэгдэхэ условно малай толгой бүхэндэ минл 4,4—6,0 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй тэжээл нөөсэлөгдөөгүй байна. Иимэ хүндэхэн эрхэ байдаяда үхэр малайнгаа, хони хурьгадайнгаа тоо толгойень үсөөрүүлэнгүй ондо оруулха, һү, мяха, үндэгэ, нооһо үйлэдбэрилхэ хэмжээгээ доошонь болгохогүй гээшэ манай малшадай, зооветмэргэжэлтэдэй, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдэй бэелүүлхэ нангин зорилго ооломо.

Республикын колхоз, совхозуудта, таряшадай ажахынуудай эблэлнүүдтэ, хамтарал болон предприятнуудта байгша оной малай үбэлжэлгэдэ 229224 толгой үхэр, тэрэ тоодо 75779 үнээн, 58382 толгой гахай, 815436 хонин, 61361 адуу морид гэхэ гү, али бүхыдоо 440761 толгой условно мал оруулагдаба. Эды олон толгой малые дулаан байраар, дал хашаагаар хангаха асуудал мүнөө үедэ ехэл орёо болошонхой. Юуб гэхэдэ, барилгын материалай, байрануудай досоохи оньһон түхеэрэлгэнүүдэй сэнгэй үнэтэй болошоходоньь, эдэ бүгэдые худалдажа абаха, худоодэ оёнэдынгоо хүсоор бэлэдхэхэ гээшэ ехэл бэрхэтэй ха юм. Иимэ байдалай хэды үшарбашье, ажахынууд арга боломожо хэрэглэн, бин байһан дал хашаануудаа, хуһамаг хорёонуудаа зайһабарилхые яһала оролдоб. Республика дотор бин байһан үхэрэй байрануудай 94 процентнь, тэрэ тоодо үнээдэй 97, тугалнуудай 98, хонидой байрануудай 96 процентнь бэлэн гэһэн тоотой. Эдэ үрэ дүн юу гэршэлнэб гэхэдэ, октябрь һарын дүүрэжэ байхада һаалинн олохон үнээдэй, бусад залуу малай, хони хурьгадай үбэлэйнгээ байрада оруулагдангүй байһаниинь элиржэ үгэнэ бшуу. Жишээ болгон хэлэбэл, Хяагтын аймагай һаалинн 3 гүүртын мал үбэлэй дал хорёодоо мүнөөшье оруулагдаадүй. Эдэмнай таряшадай ажахынуудай Мооровшын эблэлдэ 2 гүүртэ, таряшадай ажахынуудай Ехэ-Нүтын эблэлдэ нэгэ гүүртэ болоно. Газаа байһан малда нэмэлтэ тэжээл үгэхэ туршаа хэлэһэнэй дэмы. Эгээл мүнөө үедэ һаалинн малда сенажаар гү, али силосээр, бүдүүн тэжээлээр, талха таряанай зүйлеөр торьднижо эдеэлүүлээгүй һаа, эдэ үнеэд шэргээд, ерэхэ жилэй январь, февраль, март һаранууд болотор һаагдангүй байхань. Тиимэһээ сагһаа урид шэргэһэн үнеэдые, продукци абангүйгөөр, хэды һара соо эдеэлүүлхэ болоноби? Эгээл энэ үбэлэй эхиндэ иимэ байдалда ороходоо, тон ехэ хэмжээнэй һү, нэмэлтэ шэгнүүр абажа шадахагүйбди. Олохон адууһа мал, илангаяа буруу, хашарагууд намартаа абаһан шэгнүүрээ алдана гэжэ бидэ, худоогэйхид, бултадаа үнгэрһэн жилнүүдэй дүй дүршэл дээрэһээ хэды жэдэжэ байгаашье һаа, тодорхой хэмжээ абадаггүймнай гайхалтай.

Иимэ байдалые хараадаа абажа, бүхы малаа үбэлэйнь байрада оруулха, һаамхай үнеэдээ, тугалнуудаа, мүн бусад малаа бүдүүн тэжээлээр ба талха таряанай зүйлоор таһалгарлагүйгоор эдеэлүүлхэ талаар хэмжээн абтахаар болоо ха юм.

Манай Буряад ороной мал ажалай байдалынь үдэр бүхэндэ уруугаал орожо байна. Жилэй эхиннээ хойшо мал ажалай продукци үйлэдбэрилгын хэмжээн, недондоной энэ үеынхитэй сасуулхада, мяхан—22, һүн—20, үндэгэн—4, нооһон 17 процентээр, худалдаха талаар абаад харахада, мяхан—19, һүн—16, нооһон 2 процентээр доошоо ороноой. Гансал үндэгэ тушааха хэмжээн 7 процентээр дээшэлүүлэгдэһэн байна.

Үнеэн бүриннөө һаагдаһан һүн миил 1001 килограмм болобо. Энэнь үнгэрһэн жилэйхиннээ 9 процентээр доошоо болоно. Хурамхаанай, Хяагтын, Хэжэнгын, Захааминай районуудта энэ үрэ дүн үшөошье доошуур байна.

Ниитын адууһа малай, илангаяа эхэ малай, тоо толгойн хорожо байһаниинь халагламаар. Жилэй эхиннээ хойшо бүхы категорийн ажахынуудта үнеэдэй тоо 15 процентээр үсөон болоо. Юрэдөөл, энэ мүнөөдэр тохёолдоод байһан байдалаар һанаагаа зобонгүй байхын аргагүйл.

Энэ жилэй малай үбэлжэлгые гарза багатайгаар үнгэргэхэ арга боломжо ажахы, район бүхэндэ бин. Мүнөө жилдэ республикын условно малай толгой бүхэндэ 9,5 центнер, тэрэ тоодо суудхэ бүхэндэ 4 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй тэжээл бэлэдхэгдэнхэй. Нёдондоной байдал нэгэ бага доогуур гэхэ гү, али условно малда 8 центнер, суудхэ бүхэндэ 3,3 центнер тэжээл нөөсэлэгдэһэн байгаа. Энэ нэгэдэхээр. Хёрдөхөөр, бэлэдхэгдэһэн тэжээлэй шанарынь балай тиимэ муу бэшэ юм. Шалгагдаһан 61 мянган тонно силосэй 1-дэхи сортын тэжээлынь 68 процент болоо. Үбһөөр абабал, 38 мянган тоннын 71 процентнь 1-дэхи, 2-дохи класста абтаһан байна. Гурбадахяар, республикын бүхы ажахынуудай 30 процентнь гэхэ гү, али 63 ажахы условно малай толгой бүхэндэнь 7 центнер, 98 ажахы (46 процент) 7,1—11 центнер хүрэтэр, 32 ажахы (16 процент) 11,1—15 центнер, 18 ажахы (8 процент) 15,1—18 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй тэжээлээр хангагданхай. Дүрбэдэхеэр, республика соогоошье, мүн Монголдо, Шэтын областьдо нэмэлтэ тэжээл бэлэдхэхэ талаар худэлмэри мүнөө ябуулагдана. Монгол ороидо 10 мянган тонно үбһэн нөөсэлэгдэнхэй. Болоомо бэлэдхэхэ талаар тэндэ хэмжээн абтана. Табадахяар, бэлэдхэһэн тэжээлээ зүбоор хэрэглэхэ талаар худэлмэри ябуулагдаха ёнотой. Республикын колхоз, совхозуудта, эблэлнүүдтэ, нэгэдэлнүүдтэ тэжээл буйлуулдаг 453 цех, кухни бин юм. Тэрэнэй 287-нь бэлэн болгогдонхой. Электрын эльшэ хүсэнэй, тоһо түлиийн үнэ сэнгэй дээшэлһэн дээрээ эдэ бүхы цехүүдээ худэлгэжэ, хэрэглэжэ шадахагүймнай эли. Тиимэһээ бүдүүн тэжээлээ, сенаж, силосээ талха таряанталга холижо, малдаа үгэхэ зориллго энэ жилдэ табигдана гээшэ. Мүнөө жилэй малай үбэлжэлгын үедэ бүхыдоо 615 мянган тонно тэжээл иимэ онол аргаар малда эдюулэгдэхэ ёнотой. Тэрэ тоодо 98 мянган тонно һолоомон хэршэгдэхэ, 50 мянган тоннонь буйлуулагдаха байна. Дабһан болон минеральна бодосуудаар хэгдэһэн 62 мянган тонно брикет хэрэглэгдэхээр түсөблэгдэнэ.

Юрэдөөл, малай тэжээлэй рациондо 600 тонно карбамид, 2 мянган тонно тэжээлэй фосфат, 25 мянган тонно дабһан, 1,5 мянган тонно мел гэхэ мэтэ зүйлнүүд оруулагдажа, шанарынь һайжаруулагдаха зэргэтэй.

Байгша оной малай үбэлжэлгын үедэ адууһа малаа шахан таргалуулха талаар тодорхой худэлмэри ябуулха гэһэн зорилго колхоз, совхозуудай, эблэлнүүдэй урда табигдана. Һүүлэй үедэ энэ худэлмэрээ мүртэй эрхилэнгүй, үүрэндэ тураихай, бага шэгнүүртэй мал тушаадаг болонхойбди. Энэ дутагдалаа 1993—1994 онуудай малай үбэлжэлгэ соо усадхаха ёнотойбди. Ушар тиимэһээ 25 мянган толгой үхэр, 18 мянган толгой гахай шахан таргалуулгада табижа, ерэхэ жилэй нэгэдэхи квартал соо мяханай комбинадта тушаажа, түбэн долгүүр дээрэ худалдажа, мүнгэ зоори олохын түлөө оролдохо хэрэгтэй болоно.

Малай үбэлжэлгын хүби заяае малшадай шиндхэдэг гэшэ ааб даа. Энэ асуудалые нютаг нютагуудта шиндхэжэ шадаһан байна. Ямаршье хүндэ хүшэр байдалай тохёолдоходеньшье, бага салинтайб, мүнгэ һангаа саг соогоо абанагүйбди гэзэ ажалаа орхихо, ажалдаа гарахагүй ябадалай али үсөөноор гарадагынь ехэл һайн. Тиимэһээ бидэ саһа шуургган, хүра бороо соошье хүдэлэ ябаһан малшадтаа эншье жилдэ батаар найдаха байнабди.

В. ЖАМАГАНОВ,
Буряад Республикын Худөө ажахын министерствын ахамад зоотехник.

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

АНХАРХААР АСУУДАЛНУУД ОЛОН

Манай Буряад ороной мал ажалай байдалынь үдэр бүхэндэ уруугаал орожо байна. Жилэй эхиннээ хойшо мал ажалай продукци үйлэдбэрилгын хэмжээн, недондоной энэ үеынхитэй сасуулхада, мяхан—22, һүн—20, үндэгэн—4, нооһон 17 процентээр, худалдаха талаар абаад харахада, мяхан—19, һүн—16, нооһон 2 процентээр доошоо ороноой. Гансал үндэгэ тушааха хэмжээн 7 процентээр дээшэлүүлэгдэһэн байна.

Үнеэн бүриннөө һаагдаһан һүн миил 1001 килограмм болобо. Энэнь үнгэрһэн жилэйхиннээ 9 процентээр доошоо болоно. Хурамхаанай, Хяагтын, Хэжэнгын, Захааминай районуудта энэ үрэ дүн үшөошье доошуур байна.

Ниитын адууһа малай, илангаяа эхэ малай, тоо толгойн хорожо байһаниинь халагламаар. Жилэй эхиннээ хойшо бүхы категорийн ажахынуудта үнеэдэй тоо 15 процентээр үсөон болоо. Юрэдөөл, энэ мүнөөдэр тохёолдоод байһан байдалаар һанаагаа зобонгүй байхын аргагүйл.

Энэ жилэй малай үбэлжэлгые гарза багатайгаар үнгэргэхэ арга боломжо ажахы, район бүхэндэ бин. Мүнөө жилдэ республикын условно малай толгой бүхэндэ 9,5 центнер, тэрэ тоодо суудхэ бүхэндэ 4 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй тэжээл бэлэдхэгдэнхэй. Нёдондоной байдал нэгэ бага доогуур гэхэ гү, али условно малда 8 центнер, суудхэ бүхэндэ 3,3 центнер тэжээл нөөсэлэгдэһэн байгаа. Энэ нэгэдэхээр. Хёрдөхөөр, бэлэдхэгдэһэн тэжээлэй шанарынь балай тиимэ муу бэшэ юм. Шалгагдаһан 61 мянган тонно силосэй 1-дэхи сортын тэжээлынь 68 процент болоо. Үбһөөр абабал, 38 мянган тоннын 71 процентнь 1-дэхи, 2-дохи класста абтаһан байна. Гурбадахяар, республикын бүхы ажахынуудай 30 процентнь гэхэ гү, али 63 ажахы условно малай толгой бүхэндэнь 7 центнер, 98 ажахы (46 процент) 7,1—11 центнер хүрэтэр, 32 ажахы (16 процент) 11,1—15 центнер, 18 ажахы (8 процент) 15,1—18 центнер тэжээлэй единицын хэмжээнэй тэжээлээр хангагданхай. Дүрбэдэхеэр, республика соогоошье, мүн Монголдо, Шэтын областьдо нэмэлтэ тэжээл бэлэдхэхэ талаар худэлмэри мүнөө ябуулагдана. Монгол ороидо 10 мянган тонно үбһэн нөөсэлэгдэнхэй. Болоомо бэлэдхэхэ талаар тэндэ хэмжээн абтана. Табадахяар, бэлэдхэһэн тэжээлээ зүбоор хэрэглэхэ талаар худэлмэри ябуулагдаха ёнотой. Республикын колхоз, совхозуудта, эблэлнүүдтэ, нэгэдэлнүүдтэ тэжээл буйлуулдаг 453 цех, кухни бин юм. Тэрэнэй 287-нь бэлэн болгогдонхой. Электрын эльшэ хүсэнэй, тоһо түлиийн үнэ сэнгэй дээшэлһэн дээрээ эдэ бүхы цехүүдээ худэлгэжэ, хэрэглэжэ шадахагүймнай эли. Тиимэһээ бүдүүн тэжээлээ, сенаж, силосээ талха таряанталга холижо, малдаа үгэхэ зориллго энэ жилдэ табигдана гээшэ. Мүнөө жилэй малай үбэлжэлгын үедэ бүхыдоо 615 мянган тонно тэжээл иимэ онол аргаар малда эдюулэгдэхэ ёнотой. Тэрэ тоодо 98 мянган тонно һолоомон хэршэгдэхэ, 50 мянган тоннонь буйлуулагдаха байна. Дабһан болон минеральна бодосуудаар хэгдэһэн 62 мянган тонно брикет хэрэглэгдэхээр түсөблэгдэнэ.

Юрэдөөл, малай тэжээлэй рациондо 600 тонно карбамид, 2 мянган тонно тэжээлэй фосфат, 25 мянган тонно дабһан, 1,5 мянган тонно мел гэхэ мэтэ зүйлнүүд оруулагдажа, шанарынь һайжаруулагдаха зэргэтэй.

Байгша оной малай үбэлжэлгын үедэ адууһа малаа шахан таргалуулха талаар тодорхой худэлмэри ябуулха гэһэн зорилго колхоз, совхозуудай, эблэлнүүдэй урда табигдана. Һүүлэй үедэ энэ худэлмэрээ мүртэй эрхилэнгүй, үүрэндэ тураихай, бага шэгнүүртэй мал тушаадаг болонхойбди. Энэ дутагдалаа 1993—1994 онуудай малай үбэлжэлгэ соо усадхаха ёнотойбди. Ушар тиимэһээ 25 мянган толгой үхэр, 18 мянган толгой гахай шахан таргалуулгада табижа, ерэхэ жилэй нэгэдэхи квартал соо мяханай комбинадта тушаажа, түбэн долгүүр дээрэ худалдажа, мүнгэ зоори олохын түлөө оролдохо хэрэгтэй болоно.

Малай үбэлжэлгын хүби заяае малшадай шиндхэдэг гэшэ ааб даа. Энэ асуудалые нютаг нютагуудта шиндхэжэ шадаһан байна. Ямаршье хүндэ хүшэр байдалай тохёолдоходеньшье, бага салинтайб, мүнгэ һангаа саг соогоо абанагүйбди гэзэ ажалаа орхихо, ажалдаа гарахагүй ябадалай али үсөөноор гарадагынь ехэл һайн. Тиимэһээ бидэ саһа шуургган, хүра бороо соошье худэлэ ябаһан малшадтаа эншье жилдэ батаар найдаха байнабди.

В. ЖАМАГАНОВ,
Буряад Республикын Худөө ажахын министерствын ахамад зоотехник.

Һайндэр гү, али бэшэ гү?

Надежда ДАШИЕВА, Буряадай Эрдэмэй түбэй нэгэдэмэл профсоюзай комитедэй түрүүлэгшэ:

— Ноябрийн 7-ной һайндэрые үргөөр тэмдэглэдэг ёно гурим байһан гээшэ. Энэ хадаа манай аха үстэнэй бүхы наһанайнь хэрэг болоһон байна. Манай ороной түүхэдэ элдэбын—һайншье, муушье юумэн дайралдаа, 70 гаран жилдэ социализм байгуулхын тулада ороддообди. Энэ түүхээ огтолон буруушааха аргамнай үгы.

Богонёор хэлэхэдэ, түүхээ байһан соонь харуулха, аха үетэнэйнгөө хэһэн юумэндэ хүндэтэйгөөр хандаха хэрэгтэй. Ноябрийн 7-ной һайндэр болюулагдаба. Тоэд яахаб? Мүнөө жилдэ ноябрийн 6, 7-до амаралтын үдэрнүүд дайралдаа хадань тэмдэглэхэ хүн һайндэрлэнэ бээ. Аха үетэнэйнгөө байдалда һаналаа табиха, хүндэлхэ үилгатайбди гэжэ хэлэхэ байнаб.

Буда Цыденович АЮРОВ, Улаан-Удэдэ ажаһуугша, пенсионер:

— Мүнөөдэрэй байдалһаа эхилһүүб. Нэгэ һарын саана Москвада юу болоһые мэдэнэбди. Бүхы арадаар һунгагдаһан Верховно Советые үхэр буугаар буудажа дарахань таагүйл даа. Хуули гаргадаг засаг байхал ёнотой ха юм. Хараа бодолынь ондоо байна гээд, нэгэ нэгээ хүсөөр хэлээжэ, хюдажа захалбал, юун болохо гээшэб? Түгшүүрилтэй байдалай шалтагаануудые наринаар бодомжолон тодорхойлжо, хараа бодолой алгасаһан байбал, эблэрүүлхэ зүйлнүүдые тэсэбэритэйгээр бэдэржэ хэрэгтэй.

Октябрийн хубисхал олон һайн талатай байгаа юм. Тэрэнэй ашаар Россин арадуud эрхэ сүлөө, болбосоролоо туйлаа ха юм. Урда тээнь буряадуудай эрхэнүүдые хаанта засагай һайд, тушэмэлнүүд бүдүүлигээр дарадаг байгаа бшуу. Тиимээ тинтэрээ Октябрийн хубисхал бүхэдэлхэйн удха шанартай байһан гээшэ. Гол алдуунь гэхэдэ, бурхан шажанние дараа.

Хубисхалай илаһанай һүүлээр Совет засагай байгуулламжа түб газарһаа баадхалгые үлүүсэ баримталдаг байгаа гэжэ тоолодогби. Тиигээнэй эсэстэ бүхы баялигуud зоогдэжэ абаашагдаад, нютагай зон улам үтыржэ доройтодог байгаа.

Совет засагай үедэ олон зоннние хюдаа гэдэг. Энээннние сагааруулхын аргагүй. Гэбэшье засагаа батаар тогтоохын тула ондоогоор болохогүй байгаа гээшэ бээ. Ельцинэйшье засагаа батадхахын тула хүсэ хэрэглэһынь харааба гүбди даа.

Бато Будаевич ДОРЖИЕВ, 40 жэл КПСС-эй гишүүн ябаһан, Буряадай зүгын акционернэ нэгэдэлэй түрүүлэгшын орлогшо:

— 1917 оной октябрь һарада болоһон хубисхал хүн түрэлтэндэ ямар тиимэ һайн юумэ үзүүлээб? Большевигүүдэй үүргэ нүлөө, үйлэ хэрэгүүд тухай юу хэлэлтэйб гэжэ асууха хүнүүд дайралдадаг.

Үнгэрэн ошоһон жилнүүдэй түүхэтэ хэрэгүудые онгилон малтажа, хамаг юумэн муу байгаа, арад зоной байдал һуудалые һайжаруулха талаар Коммунис парти, Совет үүрэн юушье хээгүй гэхэ мэтын элдэб эсын гэм зэмэ тохогдоно. Октябрийн хубисхалай урда тээ Россин ажалшад ехэ һайн һууһан юм гэжэ хаа хаанагүй бэшэнэ, радио, телевиденеэр хэлэнэ, харуулна.

Энээндэ үнэншэхоор гү? Россида һуудаг хүн зоной 90 процентнь үзэг бэшэг мэдэхэгүй байгаа. Мүнөө Россин Федерацийн газар дээрэ үзэг бэшэг мэдэхэгүй хүн зоннние олохогүйт. Коммунис партийн, Совет үүрэнэй туһаламжаар Россин газар дээрэ һуудаг хүн зон үзэг бэшэг шудалаа. Энэ хадаа ехэ илалта гээшэ ааб даа.

Ябууд дундаа хэһэн хөөрэлдөөнүүд

нэгэ нэгээ хүсөөр хэлээжэ, хюдажа захалбал, юун болохо гээшэб? Түгшүүрилтэй байдалай шалтагаануудые наринаар бодомжолон тодорхойлжо, хараа бодолой алгасаһан байбал, эблэрүүлхэ зүйлнүүдые тэсэбэритэйгээр бэдэржэ хэрэгтэй.

Октябрийн хубисхал олон һайн талатай байгаа юм. Тэрэнэй ашаар Россин арадуud эрхэ сүлөө, болбосоролоо туйлаа ха юм. Урда тээнь буряадуудай эрхэнүүдые хаанта засагай һайд, тушэмэлнүүд бүдүүлигээр дарадаг байгаа бшуу. Тиигээ тинтэрээ Октябрийн хубисхал бүхэдэлхэйн удха шанартай байһан гээшэ. Гол алдуунь гэхэдэ, бурхан шажанние дараа.

Хубисхалай илаһанай һүүлээр Совет засагай байгуулламжа түб газарһаа баадхалгые үлүүсэ баримталдаг байгаа гэжэ тоолодогби. Тиигээнэй эсэстэ бүхы баялигуud зоогдэжэ абаашагдаад, нютагай зон улам үтыржэ доройтодог байгаа.

Совет засагай үедэ олон зоннние хюдаа гэдэг. Энээннние сагааруулхын аргагүй. Гэбэшье засагаа батаар тогтоохын тула ондоогоор болохогүй байгаа гээшэ бээ. Ельцинэйшье засагаа батадаа.

ИТАР-ТАСС һү

Алдарта Байгалаа аршалан хамгаалая

ЭРИД ШУУД ХЭМЖЭЭНҮҮД ХЭРЭГТЭЙ

Һүүлэй хорин жэлэй туршада Байгал далайн уна, ан амитадай, загаһанай, ургамалай аймагуудые шэнжэлхэ талаар Эрхүүгэй, Шэтын, Буряад Республикын эрдэмтэд аргагүй ехэ хүдэлмэри хэ, хэжэшье байһаар. Байгал далайн уһан ехээр бузарлагдана, Байгал шадарай ой модон: нарһан, шэнэһэн, хуша, хуһан—хайра гамгүйгоор отологдожо, үнгэржэ ерэхдээ, мойһоной һөөгүүд үгы хэгдожэ байна. Газарай хурьһэн малтагдажа, ехээр гэмэлтэнэ, нурана. Энэхэн дээрэһээ һүүлэй жэлнүүдтэ Буряад орондо һайн ургаса абахын аргагүй шахуу боложо байна бшуу.

Байгал шадарай байгаали аршалан хамгаалха асуудалаар дэлхэйн гүрэнүүдэй, Россин Федерацин мэдээжэ, эрдэмтэдэй хабаадалгатайгаар симпозиум болон конференцинүүд оло дахин үнгэргэгдэһэн ааб даа. Нимэ симпозиум, конференцинүүд дээрэ эрдэмтэдэй абаһан шиндхэбэринүүд, тогтоолнууд Россин Федерацин правительствада, область, хизаар, республикануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ сэхэ эльгээгдэгэ гээшэ. Энэ тогтоолнуудай үндэнэ барималан, дээдын зургаануд тодорхой хэмжээ ябуулганууде бэлүүлжэ байха эзэргэтэй гээд һанагдана. Манай эрдэмтэдэй һанахада, область, хизаарнуудай дээдын зургаануудай, завод, комбинат болон фабрикануудай хүтэлбэрилэгшэд Байгал шадарай байгаали хамгаалха хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулмагүй хаш даа. Завод, комбинадуудай коллективүүд һайса сэбэрлэгдээгүй уһа Байгал руу хаяжал байһаар. Сэлэнгэ, Үдэ мүрэнүүдэй уһанай шанарые шалгажа үзэхэдэ, химическэ бодосууд, илангала түмэр, туулган, сайр, мүнгэнэй уһан, нормоһоо 2,5 дахин эхэ гэжэ шэнжэлэгшэд тодоруулһан байха юм.

Бидэ һүүлэй хорин гаран жэл соо Байгал далайе аршалан хамгаалха тухай аргагүй ехэ хөөрэлдөө гарганабди. КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Советэй хэдэн тогтоолнууд абтаһан юм. Тэрэ тогтоолнуудай гансашье бүлэгынь бэслүүлэгдээгүй гэжэ хэлэхэдээ, бидэ алдуу гаргахагүйбди. Байгал шадарай ой тайга соо модо отолхо ябадалые бага болгохо гэһэн гүрэнэй хэды тогтоолнууд абтаһан ааб даа. Тэрэ сүм сааргаһан дээрээ үлэнхэй. Мүнөө эльдэбэн акционернэ нэгэдэлнүүд, бүлэгүүд, харюусалга багатай эмхинүүд ондо модо бэлэдхэнэ. Модо отолһон газараа һайса сэбэрлэнэгүй, залуу мододые гэмэлтэнэ. Тингэжэ түрэл байгаалидаа аргагүй ехэ хохидол үзүүлнэ. Ой модо дура зоргоороо отолхо ябадалые хэн хориҳоб? Хинан шалгахаб?

Байгша оной августын эхин багаар Байгал далай шадарай байгаали хамгаалха асуудалаар Улаан-Үдэ хотодо Уласхоорондын симпозиум үнгэргэгдөө бэлэй. Энэ симпозиумой хүдэлмэридэ Америкын, Канадын, Италиин, Монголой, Японой мэдээжэ эрдэмтэд хабаадалсаа һэн. Миниин һанахада, ехэ һонин, ашатай туһатай хөөрэлдөөн болоо. Һонирхолтой дурадхалнууд һоруулагдаа.

Байгал далай шадар оршоһон Эрхүүгэй, Шэтын областнуудай, Буряад Республикын ажалшад оорынгөө хүсэ шадалаар Байгал далайс аршалан хамгаалжа шадахагүй. Байгал далай шадарай газар дайдые, ой тайгые сэбэрлэхын, уһа голнуудые арюун тунгалаг болгохын тула нэгэ триллион түхэриг хэрэгтэй. Нимэ ехэ мүнгэ зөөрн хаанаһаа олдохо гээшэб? Хари гүрэнүүдые энэ Байгал далай шадарай байгаали аршалан хамгаалха хүдэлмэридэ хабаадуулха шухала. Байгал шадар аяншалагшадай баазануудые олоор эмхидхэхэ, гүрэнэй заповедникүүдые пээхэ гэһэн дурадхал эрдэмтэн А. С. Иванов, энэ симпозиум дээрэ үгэ хэлэхэдээ, оруулаа һэн.

Байгал шадарай байгаали хамгаалха асуудалые Шэтын, Эрхүүгэй областнууд, Буряад Республика ганса нэгэрээ шиндхэжэ шадахагүй, энэ зүб. Бидэ хүсэ шадалаа нинлүүлэн хамтадхажа, Байгал далайе аршалан хамгаалха болоноби даа. Хооһон хөөрэлдөөн, шашалдааануудые болюулжа, ажал ябуулганууде бодото дээрэнь бэлүүлхэ хэрэгтэй. Россин Федерацин Президент Б. Н. Ельцин Байгал далай тухай хуули баталан абаха ёһотой. Тэрэгүйгоор аргагүй. Нимэ хуулинин гараа һаа, Байгал далайе аршалан хамгаалха хүдэлмэри бүри эдэбхитэйгээр ябуулагдаха, ажахынуудай хүтэлдэрилэгшэд харюусалгаа дээшэлүүлхэ байгаа. Байгал руу ямар шанартай уһан хаягданаб? Мүнөө ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд энээн тушаа һаналаашье табихаяа болиһон хэбэртэй агша.

Хэдэхэн жэлэй саана Байгалай целлюлозо-сааргаһанай комбинадые хааха гэһэн шиндхэбэри абтаһан юм. Энэ комбинат хаагдаагүй, үшоол ехээр продукци гаргагдадаг болонхой. Байгалай урда эрьедэ хэдэн мянган гектар газарай уһан бузарлагданхай. Пишэ омоли, хадари загаһан оросоо болиһоор үнинэй юм ааб даа. Байгалай целлюлозо-сааргаһанай комбинадые хааха гэхэдэ, Эрхүүгэй областийн захиргаанай хүтэлбэрилэгшэд дурагүйдэнэ. Юуб гэхэдэ, тус комбинат областийн бюджедтэ олон миллиард түхэриг оруулна ха юм.

Һүүлэй мэдээгээр, Байгал далайн эрье шадар промышленна 10 мянган предприятинууд бариг данхай. Үдэр хоногой ошохо тума, ехэ бага предприятинууд бариг дажал байһаар. Промышленна предприятинууд һайса сэбэрлэгдээгүй уһа Байгал руу хаяжал байһаар. Эдэнэй хүдэлмэрние лажа гуримшуулха гээшэб? Байгаалийн баялиг аршалан хамгаалха милицийн таһаг бии болгохо гэһэн дурадхал Улаан-Үдэ хотодо үнгэргэгдэнэн Уласхоорондын симпозиумой хүдэлмэридэ хабаадаһан эрдэмтэд оруулһан байха юм. Миниин һанахада, энэ ехэ зүб. Байгал шадарай байгаали хамгаалха тусхай хуулита алба бии болгоогүйдэ аргагүй.

Хараад үзэгты даа. Байгаали аршалан хамгаалха Буряад Республикын комитет бии. Теэд эдэнэр байгаали хамгаалха галаар зохид һайн хүдэлмэри ябуулнагүй. Уһа бузарлаһан ажахынуудта яла тохоод лэ, ехэнхи ажалаа дүүргэнэ. Энэ комитедэй хүдэлмэрилэгшэд эрдэмтэдтэй ямаршье холбоо барисаагүй байха юм. Ямар шалтагаанаар уһа бузарлабаб, лажа тэрэнние усадхаха хэрэгтэй гээшэб? Ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй хамтаран энэ шухала асуудал шиндхэхэ ёһотой. Ямар аргаар газар дайда, уһа голнууд, ой модон бузарлагданаб? Шалтагаанинь бэдэржэ олоод, тэрэнние усадхаха онол арганууде заажа үгэхэ шухала гээд һанагдана. Бидэ бэе бэедээ хүндэржэ, яла тохожо холо ошохогүйбди. Байгал шадарай байгаали аршалан хамгаалха энэ харюусалгатай хүдэлмэридэ бултадаа хабаадаха болонобди. Гушаад жэл соо хооһон хөөрэлдөөн болоно. Энээнние болюулжа, Байгалаа аршалан хамгаалха хэрэгтэ хубитаяа оруулая.

М. ШАРГАЕВ,
биологийн эрдэмэй кандидат.

ТУҺАЛАМЖА ХҮЛЕЭГЭЭД ҺУУХАГҮЙ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй, хуули хамгаалагшадай зургаануудай, болон ажалаи ветерануудай республикын советдэй эзлжээтэ пленум һаяхан болобо. «Байгша ондо Буряад Республикын ажалшадые социальна талаар хамгаалха программын хэр зэргэ дүүргэгдэжэ байһан тухай» гэһэн элидхэл пленумдэ хабаадагшад зүбшэн хэлсэжэ, тодорхой шиндхэбэри баталан абаба, Тус асуудалаар республикын хүн зонние социальна хамгаалгын министр В. А. Агалова элидхэл хэһэн байна.

Һүүлэй хэдэн жэлэй туршада ажалшадые социальна талаар хамгаалха тухай асуудал үдэрһөө үдэртэ хүндэ боложо, дүүргэгдээгүй хэмжээ ябуулганууд олошорно. Хэнэйшье мэдэһээр, эдэ хэмжээ ябуулганууде Социальна хамгаалгын министерствын гансаараа шиндхэжэ, урдань орохогүй һэн хада хамтаараа хэлсэжэ, точ нарин нягта шиндхэбэри абаха болонобди.

Шухала удха шанартай хэрэгтэ нютагуудай захиргаануудай хүтэлбэрилэгшэд, олонинтын түлөөлэгшэд эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, арад зоной хэлсэдэгэй ёһоор, олороо хэлсэһэнэй оо мөөгүй гэдэгтэл ажаллаял даа гэжэ элидхэлшэ хэлэбэ.

— Хэнэйтнайшье мэдэһээр, ветерануудай абадаг пенси, тэдхэмжэ саг соонь тооложо гаргаха гээшэ баһал оорын онсо шэнжэтэй. Тиинһээ тинтэр байгша оной эхинһээ «РСФСР-эй гүрэнэй пенси тухай» Россин Федерацийн Хуули ажабайдалда нэбтэрүүлхэ зорилгоор үбгэ һаһан бологшодой пенсинүүдые түргэн саг соо шэнээр тоолохо, хубиһалта, нэмэри оруулха хүдэлмэри гараа гээшэ. Үнгэрһэн юһэн нарын туршада тогтоогдоһон пенсинүүдтэ нэмэри оруулхын тула аяар долоо дахин тоолохо баатай болобди. Саашадаа үшөөшье олон хубилалтануд оруулагдахаар хүлеэгдэнэ.

Энэ шухала асуудалые саг соонь шиндхэжэ пенсионернүүдэй абадаг болзортоо пенсиеэ абахынь тула ехэ оролдолго гаргагдана. Мүнөө манай министерствэдэ 170-й хүдэлмэрилэгшэд тоологдоно. Тинхэдэ хотын ажалшадта социальна туһаламжа үзүүлжэ байха 700 хүн хүдэлнэ. Эдэнэр зарим пенсионернүүдэй мүнгэ гэр гэртэнь оруулжа үгэдэг болоо.

Сэхыень хэлэхэдэ, һаһан соогоо хүдэлһэн гү, али дайн байлдаанда хабаадаһан ветерануудта тогтоогдоһон пенси гээшэ, тэдэнэй одоол нэйдамтай, һайн тэдхэмжэнь боложо үгэнэ ха юм. Тиин һаһээ һүүлэй үеде үдэр бүри нэмэжэ байдаг дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд эдэнэрэй ажабайдалые, бүришье, һаа, хүндэ хүшэр болгоно ха юм.

Һүүлэй мэдээнэй ёһоор, ажалшад нэгэ һарын туршада хоолойгоо тэжээхэ 30 мянган түхэригэй эдеэ хоол абаха баатай болоно. Харин 15—25 мянган түхэриг пенси абадаг үбгэд, хүгшэд яаха-хээхэ болоноб? Ядахын сагта тэрэ «Ветеран» гэһэн магазинаа эмхи гуримтай болгохо арга бии гээшэ гү?

Үбдэхэдоо, аптекэдэ орожо, хэрэгтэй эм дом абаха гэхэдэ, тэдэшинь үгы байдаг болошоо. Харин газаа—үйлсэдэ харахада, тусхай лотогууд эдэ эмүүдые үнэтэй сэнтэйгээр наймаалжа байдаг. Бидэнэр пенсионернүүдтэ тусхай «Аптекэ» нээжэ үгэхэ асуудал хамтаараа хэлсэжэ, шиндхэжэ үзээл гэжэ үгэ хэлэһэн үбгэд, хүгшэд тон зүб асуудал табина.

Мүнөө республика дотор 217 мянганһаа дээшэ пенсионер бии. Үнгэрэгшэ жэлэй туршада бүхы пенсионернүүдтэ табан миллиардһаа үлүү мүнгэн пенси болгогдон түлэгдэнэн байна. Харин байгша ондо энэ тоо бүришье ехэ болохо. Эдэ бүгэдые хаража, согсолжо үзэхэдэ, нютагуудай захиргаануудай, нинтын түлөөлэгшэдэй эмхидхэнэн хэмжээ ябуулганууд олоной өөрһоо һайшаал, магтаалда хүртэнэ гэжэ үгэ хэлэһэн республикын болон нютагуудай ветерануудай советүүдэй хүтэлбэрилэгшэд тэмдэглэбэ.

Зүгөөр эды олон пенсионернүүдэй эрилтэ гуйлта нэгэ доро хангаха гээшэ тиимэшье бэлэн хэрэг бэшэ байһанини, ойлгосотой. Тиимэһээ зарим аймагуудай ветерануудай советүүд, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд оонэдынгоо пенсионернүүдэй ажабайдал, ажаһуудалаар һонирхожо, шадаха эзргээрээ туһаламжа, тэдхэмжэ үзүүлжэ байдагынь һайшаалтай.

Энэ талаар Кабанскын, Сэлэнгын, Хурамхаанай, Хэжэнгын, Хорин, Хилагтын аймагуудай ветерануудай советүүдэй хэжэ, эмхидхэжэ байдаг ажал хэрэгүүд олоной дунда һайшаал магтаалда хүртэнэ. Жэшээнь, Хилагта хотын ветерануудай советэй түрүүлэгшэ С. Н. Климовэй эдэбхи үүсхэлээр тон һайшаалтай хэмжээ ябуулга эмхидхэгдэжэ эхилээ.

— Ядарал зоболондо орожоһон пенсионернүүдтээ зааханшье һаа, туһаламжа, тэдхэмжэ үзүүлжэ байха зорилгоор, мүн худэлмэри хэжэ шадаха үбгэд, хүгшэдэй сүлоо сагые аша туһатайгаар хэрэглэхын тула оорын нэгэдэл байгуулха тухай хөөрэлдоо хээ һэмди. Бидэнэрэй үүсхэлтэ хэмжээ ябуулгые хотын болон аймагай захиргаануудай хүтэлбэрилэгшэд дэмжэжэ, урдандаа сэрэгшэдэй байрладаг байра болон газар бидэнэртэ таһалжа үгэһэн байгаа. Мүнөө эндээ түбхинэжэ эхилээбди. Бидэнэртэ аймагай колхоз, совхозууд хэдэн толгой мал, хүдөө ажахын техникэ, бусад хэрэгсэлнүүдые минитээр үгоо. Удангүй тус нэгэдэлэй үйлэдбэрилһэн эдеэ хоолой зүйлнүүдые бага пенси абадаг, ганса бэе үбгэд, хүгшэдтоо хубаажа үгэхоор хараалнабди, —гэжэ нүхэр Климов хөөрэнэ.

Тиимэһээ хаанаһаа ямар туһаламжа срэнэб гээд хүлеэгээд һуухагүй, харин ооһэдөөл өөһэдтоо туһалха зорилгоор байра дээрээ элдэб эсын хэмжээ ябуулга эмхидхэхэ хэрэгтэй болоно.

— Буряад Республикын Верховно Советэй, Министрнүүдэй Советэй баталан абаһан социальна талаараа хамгаалгын программын хэр зэргэ дүүргэгдэжэ, юунэй хэмжээ, эмхидхэгдэжэ байһан тухай министр Агалова сугларагшадта дэлгэрэнгүгээр хөөрэжэ үгэбэ. Бүхы юумые байра дэ.рьнь эмхидхэхэ, ударидаха, дутуу дундаһуудаа оонэдоол хэлсэжэ, бүтээжэ байхада, һайн гээшэ. Зүгөөр тодорхой, һайн программа зохёогдоһон аад, хараалагдаһан хэмжээ ябуулганууд мүртэйгөөр дүүргэгдэнэгүй.—Улаан-Үдэ хотодо ажаһуудаг 67 мянган пенсионернүүдэй 40-ээд процентинь бага пенси абана, —гэжэ ветерануудай городской советэй түрүүлэгшын орлогшо Ц. М. Данзанов үгэ хэлэхэдээ мэдүүлнэ.—Улаан-Үдэ хотодо 100 байрагай гэр барина, тэрэ гэртэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын болон Афганистанай дайн байлдааануудта хабаадаһан ветерануудта үгэхэ тухай энэ пленумэй тогтоол соо бэшэсэ. Тинхэдээ тус барилгые Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда совет арадай туйлаһан Агуухэ Илалтын 50 жэлэй ойн үдэр ашаглалгада тушаагаа һаа, һайн байгаа,—гэжэ нүхэр Данзановай һанамжалхада, пленумдэ хабаадагшад тус дурадхалынь һайшааһан байна.

Ооһэд ооһэдынгоо нютагуудай пенсионернүүдтэ багананшье һаа, туһа нэмэри болгон, эдеэ хоол, ажабайдалда хэрэгтэй оусад аймнүүдые эмхидхэжэ эхилһэн зарим аймагуудай ветерануудай советүүдэй эмхидхэһэн һайшаалтай үүсхэлүүд олоной зүгһоо магтаал, дэмжэлгэдэ хүртэхэнь дамкагүй.

Үндэр наһатай болоһон үбгэд, хүгшэдтоо туһалжа, нарьень ута болгохын түлөө нигэжэ дүүргэгдэжэ эхилһэн хэрэгүүд республикын аймаг, нютаг бүхэнэдэ дэлгэрнэ. Тинхэдээ диилэхы олонойнь мал ажал эрхилхэ зорилго урдаа табидагынь зүб. Зүгоор малдаа тэжээл олохонь бэрхэтэй гэһэн гомдол ороно. Аймагуудай, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд үбгэ наһан болоһон эдэнэрээ гомдохоонгүй, арга шадалаараа туһаламжа үзүүлхэ бэээ гээд һанагдана.

Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо Г. Н. Манжуев Пленум дээрэ үгэ хэлэхэдээ, пенсионернүүдэй олон тоото асуудалнуудта харюусаһан, үндэр наһатандаа үзүүлэгдэхэ ёһотой туһаламжа, тэдхэмжээ арга шадалаараа һайкаруулхын түлөө оролдоноби, эмхидхэлэй хэмжээ ябуулганууде хараалнабди гээб.

Энэмнай хооһон наймдуулга бэшэ, харин аха наһатайнуулаа үндэлхэ, хамгаалха, али болохо туһаламжа үзүүлхэ гэһэн гүрэнэй удха шанартай нанги уллага дүүргэмые оролдохо ёһотойбди гэжэ мүн лэ мэдүүлбэ.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ,
манай корр.

РОССИН ҮДЭРНҮ -ЭРДЭНЭ ХОТОД

УЛААН-БААТАР, (Ц —ТАСС-ай корресп Ким Болдохонов). Э гэһэн залуу хотодо Р үдэрнүүд үнгэргэгдэн мэ ябуулга эндэ дэмы гэдэнэ бэшэ гээшэ. М ба урданай С Союзай, харин мүнөө нэй орондонь байнаа хоорондохи нигта ха холбооной ашаар эндэ ашагта малтамал жуулын эндэхи мүндэлһэн гээшэ ааб 15—20 жэлэй саада тэм эзэд-молибденэй руда лууха талаар дэлхэй д хи томо комбинадай, х бариганнуудай бодоог байһан үеынхидэл адли ноошье эндэ бариг горнякууд, түгэс бэлэдх техническэ бусад хүдэл лэгшэд, врачнууд, багш суггаа хүдэлжэ байдаг Горнякуудай интерн нальна коллективэй а тус комбинат промышл продукци гадаадын орон та худалдадаг гол предм ти болонхой. Эндэһээ ба молибденэй концен Росси, Казахстан, Бар ба Зүүнэй бусад оронд эльгээгдэдэг гээшэ.

Хотын ажаһуушад наар ажаллажашье, т зугаатайгаар, аша туһ гаар амаржашье шадада Эндэ Россин кинофильм дэй фестиваль, уран һ най бүлгэмүүдэй хамтын цертнүүд, үйлэдбэрнин лективүүдтэ уулзалга эмхидхэгдэнэ. Хотын тивна комплекс соо тама шадай, волейбол наада дай, бариллаанадай, ш шадай мүрысөөн үнгэрг нэ. Монголдо байдаг Ро элшэн сайд С. С. Разов, чин-космонавт Ж. Гурра бусад тусхай туша һайндэртэ ерэнхэй.

Ноябрийн 6-да, суббот Россин үдэрнүүд тэ ёһотой.

ИТАР—ТАСС

АЯЛГ ДОЛГ

ЯАД АРАДАЙНГАА

аялга дуунтай тэр үндэһэ яаһатадые, г элбэрилэгшэдые таниле о Москвагай искусс эй уулзалгада Кре а талаанда хүртэн дардаг байха юм. о наһанайнгаа амараг шай Хори һүүрнида Дугарович Галсанов ин хэхэдэ, тон зүб байх ын малинаай бүлэдэ бага наһанаа хүлэ хожомоо бардаастэ оор дууладаг боложо. хүдэлмэридэ эдэбхитэ нютагайхиданнгаа у харуулжа балсуулдаг б carhaa хойно залуу х ада үнгэргэгдэдэг ба ын коллективүүдэй бу удта, хараланнуудта амжалтануудые түйлаһ ондо дуунай ко харалгын дүнгүүд Хүндэлэлэй грамот юм. Энэл жилдээ ре ада эдэбхитэйгээ гүлоо Грамотаар. ф даа һэн. Бүүдлэнь у тивүүдэй Бүхэроссин аха, хонгоо шанга аа аяар холын нэ адта, искусствада д эрхэдэ хүртэһэн удһаа сугларһан б дуулай москвагайхид дуудаараа хуварлуулаа рые нинелэл хэтын ушад, артистнуд бо дтай Кремльдэ болоо ын.

Оронойнгоо искусствы илэгшэдтэй иеур не хоорэндэнэ, хажуу а, баясамаар, омог гэд Нётр Дугарович ургуудаа харуулха, а тэндэнь һуулаг хэ юм.

ашинь Хижэнгэ но 1959 оной ноябрин нэгэдэһэн Буряада литературын декада ртай. Декадын нэгэ угаасоор үнгэргэдэһэн үйлэ хэрэг болоно. Т ын бүхы газета, жу эй томо-томо газетэнүүд о болон литератур лагдаһан материалнуу ануудые гарганан бай з газета дээрэнь мэдэ Чимитовой «Арадай статьи Хижэнгын айм дуушадай коллекти гаар үгтоо һэн. Энэ гдаһан Хижэнгын ну етр Дугаровичай г харагдаха хэ. Т ыдань үгтэйн гэрэ ёлыкын соёлой мин алсабоной тар таби статай үнэмшэлгэ ик дурасхаал болгон, г ка ябадаг Сайна. эсквада болоһон дека хооройхид амжалтата ерэнэйнгээ Һүүл ороной ажалшад лэл хотодо хараһан ньэнэ дуунуудтаа тан м. Тэрэ үедэ Хэжэ эдэбхитэй гэшүүдэй анов, Клара Никола даков, Виктор Мунк жинимаева болон буса н. 1965 ондо Нётр Дугаров згын аймагай Турааг хинбүүдтэй бүлэдэ т ашинь Хижэнгэ но дэшэдэг байдаг юм. Т хинбүүнэй гарахадэ, б нь туда Тогтохо гэ Тингэбшье нимэ згэ үедэхэ, бэшихалан оноодог, ламанарта у юм. Тогтохо нэрэ ыжэ һалахагүйдэ, н орэд нэрэ үгэлэй б ой ородой хааншье . Тэд гансал нэрэнэ

ХҮНЭЙ ШЭНЖЭЛЭЭ

ргэһэ нэйр хүрэбэ, х ын (харалгын болоодо Хүл, гарай нэхэнхэ бараан болоо) Урал түргэн-түргэн та аа, хэрэлдэхые зүгнэн Урал удаан татахад ноолдэхые зүгнэхэ. Эрэ хүнэй баруун нод рээ, эхэнэр хүнэй э ын дээрээ татахадаа э эн. Эрэ хүнэй зүүн нюдэн о, эхэнэр хүнэй баруун дорое татахадаа—

Мүнөө Гүрэнэй Дүүмэдэ һунгалтын соносхогдоод байхадань, хэн, ямар партийн түлөө дуугаа үгэхэб, ямар партийн зоной дунда эгээн мэдэжэб гээд һонирхохо зон олдохол байха,

ХЭНЭЙ ТҮЛӨӨ ДУУГАА ҮГЭХЭБТА?

Жэшээлхэдэ, Жириновскийн толгойлдог Либеральна-демократическа парти тухай асуудалда харюусагшадай 30 процентинь мэдэнэ. Удаадахи һуурнинуудта «Сүлөөтэ Росси» (Руцкой), Демократическа парти (Травкин) гараба. Поповой, Анпиловай, Зюгановай, Старовойтовагай толгойлдог партинуудые табан хүнэй нэгэн мэдэхэ байна. Бурбулисай, Вольскийн нэгэдэлнүүд тухай дуулаһан хүнүүд үсөөн байба гээд тэмдэглэхэ шухала.

Ямар партийн түлөө дуугаа үгэхэгүйбта гээд асуухада, 52 процентинь харюусажа шадахагүйб, 20 процентнь һунгалтада хабаадахагүйбди гээд мэдүүлһэн байна. ЛДПРэй (Жириновский) түлөө харюусагшадай 20-ёод, РКРПгэй (Анпилов)—14, КПРФгэй (Зюганов)—12, РОС-ай (Бабурин) — 7, РХДД-гэй (Аксючиц) — 7, РНС-эй (Стерлигов)—7, Апрелийн 25-най нэгэдэлэй (Бурбулис) — 4, РДДР-эй (Попов)—4 «Демократис Россия» партийн (Старовойтова) — 4, Ажалай социалис партийн (Медведев)—3, Сүлөөтэ Россин (Руцкой)—2,5, ДПР-эй (Травкин)—2, ПЭС-эй (Боровой) түлөө харюу үгэгшэдэй 2 процентинь дуугаа үгэхэгүйбди гэжэ мэдүүлһэн байха юм.

Залуушуулай булан

Коллективые эблүүлжэ шадаа

Урдандаа залуушуулай ажабайдалда хабаатай асуудалнуудые комсомолой хододоо аша үрэтэйгөөр шиндхэжэ байгаагүйшье һаа, зарим тэды ажал ябуулгадаг байһан гээшэ ааб даа. Жэшээнь, залуушуулай бригаданууудай хоорондохи мүрысөөн, спортын болон соёлой элдэб хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэдэг бэлэй. Комсомолой үгы болоходонь, нимэ ажал эмхидхэгдэхээ болёо гээшэ аабза. Залуу үстэндэ хабаатай асуудалнууд үсөөн болоногүй, харин бүри олошоржо байна. Тиимэһээ тэдэнние шиндхэхын тула шэнэ онол арганууде хэрэглэн, хүдэлмэриеэ эмхидхэхэ шухала.

Тарбагатайн 36-дахи хүдөөгэй мэргэжэлэй-техническэ училищида 200 гаран хүбүүд, басагад һурадаг. 2—3 жэлэй туршада тус училищида шэлэжэ абаһан мэргэжэлээ шудалха үедөө оюутан хэшээлнүүдэнэ гадуур юу хэхэб, зүрхэ сэдьхэлдэ, ухаан бодолдо туһатай, хэрэгтэй юумэ ягаад шэнгээн абахаб гэһэн асуудал гаража ерэнэ.

Тус училищида һурагшадай профсоюзай эмхиһээ гадуур залуушуулай ажабайдалай, һуралсалай асуудалнуудай талаар комитет эмхидхэгдээ һэн.

— Энэ комитедэй бүридэлдэ һуралсалай бүхы 11 бүлэг бүхэнһоо нэжээд туһэнинь байһан гээшэ. Энээнэй урда тэр Линник ахамад редакторай орлогшын туша ал эзэлдэг байһан.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ. Олзын хэрэг эрхилэгшэдтэ, мэргэжэлтэдтэ ба экономистнуудта зорюулагдажа, Нева мүрэнэй эрье дээрэхи хотодо «Фрэнчайзинг» гэжэ юун гээшэб» гэһэн түлбэригүй семинар үнгэргэдөө һэн.

Эрдэм ухаа, техникэ ба фрэнчайзинг хүгжөөхэ талаар Россин түрүүшын ба мүнөө дээрээ орн ганса жаса семинар үнгэргөө юм. Мүнөө жэлэй май һарада мэрийн, хэблэлэй, промышленна бүлэгөөрөөлэгшэ ородог юм. Сүлөө сагтаа ямар юумэ хэхэ, бариха дуратайб залуу оюутамнай, тиимэл шэглэлнүүдээр хэдэн клуб эмхидхэхэ зорилготойбди,—гэжэ тус училищийн директорэй орлогшо М. Т. Петрова хөөрэнэ.

— Тингээд лэ урдандаа комсомолой эмхинүүдтэ хэрэглэгдэдэг байһан хуушан онол арганууде хүдэлмэрнин түсэб табигдадаг, даабаринууд хубаагдадаг гээшэ гү?—гэжэ асуубаб.

— Үгы даа, бидэ энэ хэрэгтэ шэнээр хандаха гэжэ ёролдонобди. Нэн түрүүн эдир оюутанай эдэбхи үүсхэл, һонирхол нэргээхэ, бэеэ даагаад элдэб хэмжээ ябуулга эмхидхэхэ, үнгэргэхэдэнь оролсохо хэрэггүй. Тэрэнние, энээнние хэгты гэжэ залуушуулые тухирха огто хэрэгүй гэжэ һанадагби. Һонирхолтой үйлэ хэрэг эмхидхэхдээ, үетэнөө эдэбхижүүлхдээ шадамар бэрхэ, шударгы хүбүүд, басагад элирдэг. Тэдэнэр лэ эдиршүүлэй коллектив толгойлхо аргатай бшуу. Жэшээнь, 46-дахи бүлэгтэ һурадаг сээдүйн трактористнуудай классна хүтэлбэрилэгшэ И. К. Утенкова, мэргэжэлдэ һурдагаг мастер Ф. Д. Борисов гэгшэд эдиршүүлые эмхидхэжэ, сүлөө сагаа таатайгаар, туһатайгаар үнгэргэхыень эльсүүлжэ шадаа гэхэ байнаб. Ирина Кириллована Федор Демьянович хөёр залуу багшанар юм. Тиимэнээ, магад, эдиршүүлые эблүүлжэ, коллектив болгожо шадаа бээ. Тус бүлэгэй һурагшад хэрэг ябуулгын нааданнуудые өөһэдөө, ямаршье тухиралтагүйгоор, тон һонирхолтойгоор, хүхюу зугаатайгаар эмхидхэдэг байха юм. Хубүүд түрэнэн удэрэй һайндэр тон уриннаар, гэртээ боложо байһандал үнгэргэдэг. Жэшээнь, 48-дахи бүлэгэй басагадые сайлалганда урижа, сай тухай ехэ һонин хоорэлдоо, зугаа наада эмхидхээ. Наймаашадые бэлдэдэг бүлэггэ (хүтэлбэрилэгшэнь В. С. Калашникова, мастерынь А. Л. Федотова) мүн лэ эдэбхитэй, шадамар бэрхэ басагад элирээ. А. З. Чебунин А. И. Фефелов хоёрой хүтэлбэрилдэг бүлэг эбтэй эстэй коллектив болонхой. Эндэ һурадаг хүбүүд хэшээлэй гурим журамай талааршье һайн үрэ дүнгүүдтэй,—гэжэ Мария Тимофеевна хөөрэлдоогөө үргэлжэлүүлнэ.

Тушаан боложо, нэгэ бүлэгтэ булгадаа һайн хүбүүд, басагадай зариманинь дунда һургуули дүүргээшьегүй, хэшээлнүүдтэ миил ябадаг байһан гэжэ үнэмшэлгэтэй училищида ерэнэн тухайнь эндэ дуулааб. Зарим хүбүүд милицийн хуулинн наһа гүйсөөгүйшүүлэй таһагта бүридхэлдэ абтанхай юм байна. Нимэ хүбүүд, басагадые зүбоор хүмүүжүүлхэ, һайн бэлэдхэлтэй мэргэжэлтэд болгожо табиха гээшэ ехэл харюусалгатай хэрэг гээшэ ааб даа. Энэ талаар тус училищида дүй дүршэлтэй, бэрхэ багшанар олон гэхэ хэрэгтэй. Жэшээнь, эстетикын бүлгэмые хүтэлбэрилэгшэ Р. И. Клементьева эдиршүүлые гоё һайханние сэгнэжэ нургахаһаа гадна ураг зурагай, урлалгын элдэб нуусануудтай таниулсуулна. А. М. Бочеевагай хүтэлбэри доро литературна бүлгэмэйхид гуурһаяа туршана, шэмээшэгүүдэй аман зохиол суглуулна. Театраар һонирходог оюутан В. С. Калашниковагай бүлгэмдэ суглардаг, фотографийн нюусануудые тайлбарилха дуратайшуул А. З. Чебунинай бүлгэмдэ ябадаг, техническэ бүтээн зохёолгын бүлгэмые А. М. Казанцев толгойлно.

Багшанарайгаа хүтэлбэри доро училищийн һурагшад горитой амжалтануудые туйлажа байна. Жэшээнь, ураг һайханай бүлгэмүүдэй республиканска харалгада хэдэн дахин түрүү һуури эзэлээ. Мүн техническэ зохёолой харалгада баһа түрүүлээ бшуу. А. Р. Чебунинай хүтэлбэрилдэг гитаристнуудай бүлгэмэй гэшүүд авторска дуунай харалгада түрүү һуури эзэлээ.

С. ВАСИЛЬЕВ.

СНГ ТОБШО ҺОНИНУУД

МОСКВА. Америкын түүхэ шэнжэлдэг эрдэмтэн, 49 наһатай Виктор Линник редакцийн коллективээр «Правда» газетын ахамад редактораар һунгагдаа юм. Газетын хүтэлбэрилэгшые һэлгэхэ ябадал хадаа октябрь һарада Москвада болоһон гашуудалта үйлэ хэрэгүүдэй һүүлээр редакцийн ажал ябуулгые нэргээхэ гол эрилтэнүүдэн нэгэнинь байһан гээшэ.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ. Олзын хэрэг эрхилэгшэдтэ, мэргэжэлтэдтэ ба экономистнуудта зорюулагдажа, Нева мүрэнэй эрье дээрэхи хотодо «Фрэнчайзинг» гэжэ юун гээшэб» гэһэн түлбэригүй семинар үнгэргэдөө һэн.

Эрдэм ухаа, техникэ ба фрэнчайзинг хүгжөөхэ талаар Россин түрүүшын ба мүнөө дээрээ орн ганса жаса семинар үнгэргөө юм. Мүнөө жэлэй май һарада мэрийн, хэблэлэй, промышленна бүлэгөөрхидэй түлөөлэгшэд, банкын ба эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэд тэрэнние эмхидхэһэн гээшэ. Банкын хэрэгүүдэй талаар улаасхоорондын институт, Экономикын, эрдэм ухаанай ба техникийн талаар улаасхоорондын түб тус жасада туһалжа байдаг юм.

Фрэнчайзинг гээшэ мүнөө дээрэ манай орондо мэдэжэ бэшэ ойлгосо болоно. Дэлгүүр дээрэ амжалтатайгаар хүдэлжэ байһан фирмэ (Фрэнчайзор) оорынгоо худалдаа наймаанай маркые хэрэглэхэ эрхэ худалдадаг, фирмын хүдэлмэрилэгшые — худалдаачадые абагшые һурадаг байна. «Макдональдс», «Кока-кола» гэһэн фирмэнүүд фрэнчайзингын түлөөлэгшэдэй тоодо ороһодог гээшэ.

Ерэхэ жэлэй февральда тус жаса эжэ асуудалаар улаасхоорондын конференци үнгэргэхөөр түсөөлөнэ.

МОСКВА. 1993 оной ноябрийн 1-нэй байдал

Түрэһэн нютагтаа түрүү зэргэтэй

АЯЛГА ХҮГЖЭМЭЙ ДОЛГИН ДЭЭГҮҮР

БУРЯАД АРАДАЙНГАА соёл болборолтон, аялга дуунтай түрэл Эхэ оронойгоо үндэһэ яһатадые, гүрэн түрьлө хүтэлбэрилэгшэдые таниилсуулха, нигэл хото Москвагай искусствын уран зургтэнэй уулзалгада Кремльдэ урягжа аза талаанда хүртэһэн зон үсээн ушардар байха юм.

Мүнөө наһанайнгаа амаралтада гарагаа, манай Хори Іуурында ажаһуудаг Петр Дугарович Галсанов нимэ хушуудэй нэн гэхэдэ, тон зүб байха. Юуб гэхэ юрын малшанай бүлэдэ түрэһэн элэ дүүн бага наһанһаа хүгжэм дуунда дуратай, хожомоо бардаастай бүдүүн голойгоор дууладаг боложо, уран һайнан хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаалдаг, нютагайхидайнгаа урда наада дааа харуулжа байсуулдаг байһан юм. Тэрэ сагһаа хойшо залуу хүбүүн республикада үнэргэгдэдэг байһан уран һайханай коллективүүдэй бүхы фестивальнуудта, харалгануудта хабаадаһан, үнэмшэлтэй аймагайнгаа амжалтануудые туйлаһан байна.

1954 ондо дуунай коллективүүдэй районно харалгын дүнгүүдээр эдэбхитэй большой Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан юм. Энэл жэлдээ республиканска харалгада эдэбхитэйгээр хабаадаһанайнгаа түлөө Грамотаар, фотоаппарадаар шагнагдаа һэн. Іүүлдэнь уран һайханай коллективүүдэй Бүхэроссийн харалгада хабаадаха, хонгёо шанга хоолойтой һайнаа аяар хольн нинеслэл хотын ажалшадта, искусствада дуратайшуулда таниулха эрхэдэ хүртэһэн юм. Хүдөө нютагуудһаа сугларһан бэлиг түгэлдэр залуушуулай москвагайхидые концертнаданнуудаараа хужарлуулаад байхадань, тэдэнэрые нинеслэл хотын элитэ мэдээнэ дуушад, артистнууд болон композиторнуудтай Кремльдэ болохэ уулзалгада урда һэн.

— Оронойгоо искусствыг суута хүдэлмэрилэгшэдтэй нюур нюураараа уулзажа, хоорэндэнэ, хажуһаань хаража байхада, баясамаар, омогорхомоор һэн даа,— гэдэ Петр Дугаровичайгаа альбом сооки фото-зурагуудаа харуулха, таниилсуулха зуураа тэндэнь һуһан артистнуудые нэрлэхэ юм.

Анхандань Хэжэнгэ нютагай дуушадай хүбүүн 1959 оной ноябрийн 27-до Москвада нэгдэгдэн Бүряадай искусство болон литературын декадада хабаадаһан намтартай. Декадын нэгдөһэн, амжалта түгэсөөр үнэргэгдэһэн энэ үшэр түүхэтэ үйлэ хэрэг болоно. Тэрэ үедэ республикын бүхы газетэ, журналнууд. Москвагай томо-томо газетэнүүд Бүряадай искусство болон литературын декадада зорюулагдаһан материалнуудтай бүхэли хүдэһанууд ергаһан байна.

Нэгэ газетэ дээрэнь мэдээжэ поот Гунга Чимитовой «Арадай оюун бэлигтэй» гэһэн статьяа Хэжэнгын аймагай бэлигтэй бүрхэ дуушадай коллективэй дүрэ зургтайгаар үгтөө һэн. Энэ зураг дээрэ бүлгэгдэһэн Хэжэнгын дуушадай дунда Петр Дугаровичай голлоод байхань эндэ харагдаха юм. Тэр декадада хабаадахадань үгтэһэн тэрэ үедэ манай республикын соёлей министр байсан Д. Жалсабоной гар табилгатай улаан хайтаһатан үнэмшэлтые нютагаймнай хүбүүн дурасхаал болгон, гамтайгаар хадагалха ябадаг байна.

Москвада болоһон декадада Хэжэнгын хооройхи амжалтатайгаар хабаалдажа ерэһэнэйнгээ һүүлдэ Монгол һайхан ороной ажалшадта айлшалһан, нинеслэл хотодо хараһан зүйлнүүдтээ, нэнэ шэнэ дуунуудтаяа таниилсуулһан байха юм. Тэрэ үедэ Хэжэнгын дуушадай эгээл эдэбхитэй гишүүдэй тоодо Петр Галсанов, Клара Николаева, Намжил Намдаков, Виктор Мункин, Балмасуу Бальжинимаева болон бусад нүхэд ороллодог һэн.

1965 ондо Петр Дугарович Москвада эдоогэй уран һайханай коллективүүдэй гүйцэхэлэй концертдэ хабаадаһан юм. Кремлийн Съезднүүдэй ордоной үнэргэгдэһэн бүрэд арадай түлөөлэгшэдэй табиһан концертнаадые харахаяа манай ороной модэлэжэ артистнууд, композиторнуудтай, мүүмжэлэгшэд сугларһан, үндэр сэгнэлтэ үгэһэн байна.

1923 ондо Петр Дугаровичайгаа Галсанов Хэжэнгын аймагай Тураасгай Іуурында оён үхибүүдэй бүлэдэ түрөө һэн. Тэрэ гэртэхинэнь үхибүүд ехэ болоогүй гэгдэшэдэг байһан юм. Тиимэйнэ удаадаа үхибүүнэй гарахада, баһа гэгдэшэхэгүйнь туда. Тогтохо гэжэ нэрэ үгөө һэн. Тиигэбэшье нимэ нэрэтэй хүбүүнэйнгээ үбдэхэ, барихадань, дасан, дуугаа ошодог, аманарта үзүүлдэг болоһон юм. Тогтохо нэрэтэй үхибүүнэнь үйшэлжэ һалахагүйдэ, нэгэ лама Петр гэжэ ород нэрэ үгэһэн байгаа. Нимэ нэрэтэй ородой хааншье байһан ха юм даа. Тэрэ гайсал нэрэһэнь болоо гү, али оорынь хуби заяанһаа, бурханай хубаарилһан табисуурһаа гү, бү мэдэ, Тогтохо-Пётр хүбүүн томо задарюун бэтэй, бардаастай бүдүүн хоолойтой бахигар эрэ болжо эхилээ һэн.

ДОЛОО НАҺАТАЙ болоходоо, нютагайнгаа Сагаан-Нуурай һургуулида һуража, дүрбэн класс дүүргэһэн юм. Удаань Хэжэнгын һургуулида һуража эхилээ һэн. Залуу хүбүүнэй энэ һургуулида эрдэм һуралсалаа үргэлжэлүүлжэ байтарань, дэлхэйн хоёрдохи һүроотэ дайн байлдаан эхилжэ, ном үзэжэ байха аргань таһалдаһан юм.

— Дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүдтэ нютагайнгаа Порошинлозай нэрэмжэтэ колхоздо хабаадаагүй ажалин байхагүй юм. Батомункуева Жаадайтай үбнэндэ, ороһоной тоог дээрэ хүдэлоодшье үзөөб. Намарай сагта Бальжиров Гвибал, Цыренжанов Дагба-Доржо болон бүхы дээрэ арбаад гаратай дүрөэ-табан хүбүүд, хүн бүхэмнай хоёр-гурбан морь торгэтэй аймагай түб—Хори Іуурин ороһо нэрэдэг байгаабди. Тэрэ үедэ Худан голойнгоо зүүн бээр ябадаг нэмди. «Октябрь» колхоз багта хүрэжэ, нэгэ хонодог, удаань Халсагай Толгой шадаг хоёрдохиёо хонодог бэлэйбди. Ороһоёо тушаагаад бусахадаа, нэгэ багта түргэлээ болодог нэмди. Тэрэ үедэ худоо нютагуудта манайл наһанай үхибүүд урдаа хараха ажалшадынь байгаа гэхэдэ, ехэшье алдуу болохогүй юм. Баруун фронтдо шуһата дайн дажарай дүүрэхэдэ, бидэ-үхибүүдэй балрлаһан, хүхилдэһэн гээшэ мүнөошье хүрэтэр мартагдадаггүй агшаб,— гэжэ аха нүхэрнай дурдаһан юм.

Амгалан байдалай эхилхэдэ, хүгжэм, дуунда дуратай залуу хүбүүн һургуулида һураха, эрдэм мэдэсөөр дээшэлүүлхэ хүсэл эрмэлзэлтэй болоо һэн.

— Дайнай дүүрэнэнэй һүүлдэ тэрэ үедэ мэдээжэ артист болоод абаһан Владимир Константинович Халматов Хорини аймаг ерэжэ, Бүряад орондомнай театрально-хүгжэмэй училищи нэгэдгэнэнь гээд, энэ һургуулида һураха дуратайшуулые урилһан юм. Тиинхэдэнь оперо болон баледэй театрай габьяата артистка Языкова-Гомбоевагай дүтын түрэл Языков гэжэ хүбүүнээр энэ училищида һурахаяа оноо нэмди. Улаан-Удэдэ Языкова-Гомбоевагай туһаламжаар хоёр-гурбан һарыг туршада балетнэ һургуулида һураа нэмди. Іүүлдэнь хэдэн жэлэй хугасаа соо Жигжит Батуев, Бабу-Доржо Ямпилов гэгшэдэй эмхидхэһэн Бүряадай филармонийн оркестрэй артистаар яһаа амжалтатай ажаллааб,—гээд Петр Дугаровичайгаа эгээл тодоор һанагдаг ye саг тухай хоорөо һэн.

Петр Дугаровичайгаа залуу наһанайнгаа охин дунда Улаан-Удэдэ болоод республика дотороо яһала һайса ябажа үзэһэнэйнгээ һүүлдэ Хабаровскын, Приморийн хизаарнуудта сэрэгэй алба гараһан юм. Тиигэхэ үедөө Алас-Дурна зүгэй хатуу шэрүүн сагай уларилые һайса мэдэхэ болоихой, дадаһаншье байжа болохо.

МЭРГЭЖЭЛТЭ АРТИСТ болоогүй хадань тэрэзэндэ таарамжатай ажал хүдэлмэри олохо хэрэг гараа һааб даа. Тиимэнээ нютагаймнай хүбүүн холо, ойгуур суутай болоһон Хорингоо аймаг бусажа ерээд байхадаа, арадай сүүдтэ хүдэлхэ хүдэлмэрилэгшэдые һургадаг зургаан һарын курсада һуража, амжалтатай дүүргээд, түрэл Хори дээрэ мэргэжэлээрээ арбан гаран жэлэй туршада хүдэлжэ гараһан габьяатай юм. Мүн баһа эдыл сагай хугасаа соо аймгүйсэдкомой гражданска обороныи штабай начальнигаар гушаал даажа ябаа. Петр Дугаровичайгаа залан заһаруулгын хүдэлмэрнин районууд хоорондын инспекциин начальнигаар хори гаран жэлдэ ажаллахадаа, ходоодоо түрүү Іуурида ябажа гараа гээд онсолон тэмдэглэлээр байха юм.

Таба зургаан жэлэй саада тэрэ наһанайнгаа амаралтада гараһан нютагайнгаа ахатан Петр Дугаровичтай хөөрэлдэжэ, эдир залуу наһанайнь хэр зэргэ үнэргэһэн тухай асуухадамни нигэжэ хэлэһэн юм:

— Мүнөө жэлдэ баһа гараһан бэлигтэй бэрхэ журналист, уран шүлэгшэ Зэгбэ Гомбожабай бүри залуу ябахадаа, «айдар залуу наһамнай, аадар шэнги шуурхатай»—гээд нэгэ дуугаа эхилһэн юм. Тэрээн шэнги мишишье хуби заяан аллга дуунай хүсэтэ долгин дэогүүр алтай зохидоор үнэргэжэ байна,—гээ һэн.

Энэ хэлээшэнь тон зүб, тодо һайн харюу гээд һанагдаха юм. Удхалаа хэлэжэ, уянгалан дуулажа ябаһантнай жаргалтай боложо, зоригһонтнай зол боложо, ута наһатай, удаан жаргалтай ябахатнай болгогоёо гэһэн үреэл үгэнүүдэй Петр Дугаровичта дамжуулнабди.

Б. ЛАПДАПОВ,
хүдөө бэшэгшэ.

Алексей БАДАЕВ

УЯНГАТА ДУУНУУДАЙ УРАСХАЛ

Байгша оной июль һарын эхээр Іуурын аймагай Олзон нютагай Ухаа-Толгойн аршаанда һонирхолтой уулзалга болоһон юм. Тэндэ нютагаархидын тоонто дайда тухайгаа дуу бэшэхые дуралхаһан байгаа. Тиигэжэ Бүряадай мэдэлжэ композитор Анатолий Андреевтэй энэ дуун дээрэ хүдэлжэ байнхайбди.

Анатолий Андреев Іуурида багаһаа ажаһууһан юм. Арбаад жэлэй саана бидэ хоёрой бэшэһэн «Іуургамни» гэжэ дууе та бүгэдэн мэдэнэ ёһотойт. Анатолий Андреевич минии шүлэгүүдтэ хэдэн дуу зохёоһон байха.

Дуун боломорр олон шүлэгүүдые һүүлэй үедэ би бэшээб. Композитор Юрий Ирдынеев бидэ хоёрой конкурсдо бэшэһэн хоёр дуунай «Улаан-Удэ» гээшэнь нэгэдэхи шанда хүртэһэн юм. Мүн Хорини аймагай байгуулагдаһаар 70 жэлэй ойдо зорюулагдаһан конкурсдо Юрий Ирдынеевичтэй баһа хоёр дуу бэшээ һэмди. Энэ конкурсын дүн үшөө гаргагдаагүй.

Олондо мэдээжэ композитор Базыр Цыренданшиевтай хамта хэдэн дуу бэшэһэн байхабди. Наһажаал зондо зорюулагдаһан шэнэ дуу һаяхан дуургээдэ. Мүн бэлигтэй композиторнууд Сергей Манжигеев, Баир Дондоков, Пурбо Дамиранов, Владлен Пантаев, Баир Батодоржиев гэгшэдтэй шэнэ дуунууд дээрэ ажалажа байнхабди.

Танай анхаралда—дуунай арбан шүлэг.

Авторһаа.

Байналин, Байгалма.
Байгалдал өжэлхэн.
Байгыш даа, Байгалма.
Байгалда шамтай
танялсаад,
Байгалма гэжэ нэрлээлби.
Галтайхан нюдэдэн
уряалаад,
Гажарха гээшы мэдээлби.
ДАБТАЛГА:
Дуратайб гэжэ хэлээл һаа,
Наратай соргой болгохош.
Юртэмсэ, харин тиигээл
һааш,
Юһэн өрдэнеэр толорхол.
ДАБТАЛГА:
4. НАБШЫН ХАҺА ЕРЭЭ
Хүхэ набшын хаһа ерээд,
Хүхы шубуун талаан
зүгнөө.
Дуран, зүрхым нараар
жэгныш,
Хуринм түрэ юроөн мандаа.
Хуринм түрэ юроөн
мандаа,
Дуран, зүрхым нараар
жэгныш!
Үлир набшын хаһа ерээд,
Үлтын дуунай өхи табяа,
Баян гэрэйм эзэн болыт,
Баяр, Жаргал
хоюуландаа!
Баяр, Жаргал
хоюуландаа
Баян гэрэйм эзэн болыт!
Шара набшын хаһа ерээд,
Наран һулаар газар
шараа.
Гуниг, сээжым зайлан
гарыш,
Иног Дуран сарюун
зандаа!
Иног Дуран сарюун
зандаа,
Гуниг, сээжым зайлан
гарыш!
5. ЭНЭ НАҺАНАЙМ ЖАРГАЛАН
Шатан алдааб дуранһаа—
Шанга гээшэнь заяангүй.
Түймэр шэнгил иног
дуран—
Гүлмэр зүрхыш
шатаахал.
Нимэ түймэртэ шаталган
Энэ наһанайм жаргалан.
Һогтон алдааб дуранһаа—
Һонин гээшэнь заяангүй.
Архи шэнгил иног
дуран—
Амсаад үзыш, һогтоохол.
Нимэ архида һогтолгон
Энэ наһанайм жаргалан.
Зобон алдааб дуранһаа—
Золтой гээшэм заяангүй.
Тама шэнгил иног дуран—
Тамынь шэлээб —
зобоохол.
Нимэ тамада зоболгон
Энэ наһанайм жаргалан!
6. БАСАГАНДА ГУИЛТА
Булагай уһандал тушгалаг
Бурханай заяаһан
дурамнай,
Дуулаха, хатархаа
ядаагүй
Дурлаха хаһадаа
наһамнай.
ДАБТАЛГА:
Урин һайхан дангина,
Уйдаа хуроод анганаб,
Харяагыш даа ундыем,
Заяагыш даа дурыем!
Дуранайш далайда
шэнгэшоод,
Дуранһаан абарыт
гэхэлгүйб.
Дуранайш дүлэндэ
шаташоод.
Дурыеш унтаргыт
гэхэлгүйб.
ДАБТАЛГА:
Һайхашаан шамаяа
жаргаалбн,
Гайхашаан шарайһаан
һаргаалбн.
Сээжэнхэн зүрхэндэш
нэнгэһүүб,
Сэдьхэлэйш уудамда
сэнгэһүүб.
ДАБТАЛГА:
7. БАСАГАНАЙ ДУУН
Зоболон, баяр—ээлжээлэн
Золгожо суглаа эдлэхэ
Зоригтой хүбүүн заяагдаа.
Зоригтой хүбүүм,
хаанабшн?
ДАБТАЛГА:
Шангахан сагай хүлгоон
соо
Шамаяа яагаад ололтойб?
Сэдьхэлэй урин утаһаар
Сэхэхэн намдаа
хоиходыш!
Залуухан наһым
жаргуулан,
Дуранай галхан дэгжээхэ
Инагхан гансам заяагдаа.
Инагхан гансам,
хаанабшн?
ДАБТАЛГА:
Нангинхан угаа залгуулха
Намжархан хоөхэй
эпхэрхэ
Наһанайм нүхэр заяагдаа.
Наһанайм нүхэр,
хаанабшн?
ДАБТАЛГА:
8. ХАЛУУН ЗҮРХЫМ ЭЛЬБЫШ ДАА!
Айдархан дуранай
жама ёһо
Аладхан холоһоо энэл
зандаа.
Инагхан дуранай засаг
доро
Илагдажа гараа үргэнэлди.
ДАБТАЛГА:
Наран залуу наһамнай,
Наран шэнги дурамнай,
Халуун зүрхым
эльбыш даа,
Халюун элшээр
жэгныш даа!
Обёорхо гэбэлшин
обёоршогүй,
Ойлгохо гэбэлшин
ойлгошогүй
Орьёлмо дуранай далай
дээрэ
Онгосодол адляар
шэдүүлнэлди.
ДАБТАЛГА:
Таниилсаад гажараа,
зобоошье һаа,
Тамадаа жаргалаа
олоошье һаа,
Дулаахан дуранай
элшэ доро
Дурлана, дуулана,
үдэнэлди.
Юухэнээш инагһаан
хорамнангүй
Юртэмсэ бэлэглэн
үгэнэлди.
Айдархан дуранай
жама сһо
Аладхан холоһоо энэл
зандаа!
ДАБТАЛГА:
9. БУЛГАН ТООНТО БУРЯАДНАЙ
Дуран ааляар хэбтэһэн
Буурал баабай Байгалнай,
Дуулим талын уудамһаа
Дуудан байгаа найдалнай
Буряад орон юумэл
даа—
Булган тоонто нютагнай!
Саһан малгай үмдэһэн
Наһан залуу Саяанай,
Домог холы һэтэлһэн
Омог дорюун заяамнай
Буряад орон юумэл даа—
Булган тоонто нютагнай!
Гэгээн элшээр һалбарһан
Эгээл мунхэ Нарамнай,
Гайхал шэнгеэр бадарһан
Һайхан дүүхэй Дурамнай
Буряад орон юумэл даа—
Булган тоонто нютагнай!
10. БАЙГАЛАА ГАМНАЯ!
Газар үһынь бузарлангүй
Гамнан хүнэй хандаал
сагта
Гайхамшаг баян Байгалда
Гажарха хуби байхалгүй.
ДАБТАЛГА:
Нимэл арюун һайханшн,
Нимэл сарюун гайхалшн,
Нимэл номгон байналшн,
Нимэл дошхон Байгалшн!
Жэжэш, томош булагуудай
Жэрьен, жэргэн урдаал
Жэнхэни буряад Байгалда
сагта
Жэргэхэ хуби байхалгүй.
ДАБТАЛГА:
Нарһан, хуша модонуудай
Надхан, найган ургаал
сагта
Хойморойм түрүү
Байгалда
Хосорхо хуби байхалгүй
ДАБТАЛГА:

ҮРЭЭЛНҮҮД

Хүрьһэтэ, нарата дэлхэй
дээрэ
хотогор баян нютагтаа,
хүн зондоо хүндэтэй,
хүүгэд үринэроор баян,
хуун заяагаа нэгэдүүлэн,
хүхюутэй, эбтэй, үреэлтэй
хододоо жаргажа
ажаһуутыт даа!
Айлай ахань боложо,
дэгэлэй эзахань боложо,
тоһо эдижэ садхалан,
торго үмдэжэ толоржо
ябагты!
Худан ехэ уһатай,
хуудам үргэн талатай,
хамтын баян ажалтай,
хаяа олон нүхэдтэй,
үндэр сагаан байшантай,
үнэр солтой һуугаарайт.
Эхэ эсэгын үреэлээр
орон дэлхэйн үргэмжөөр,
үндэр наһа наһалжа,
үри хүүгэдээ үргэжэ,
үбшэ зоболондо
дарагдангүй,
сэдьхэл дүүрэн жаргалтай,
бэлигтэй, хэшэгтэй
һуугыт даа.
Эжы абынгаа үреэлтэй
энхэ гуламтаяа бадарган,
элшэ гэгээн наран доро
эжэл хаяа нүхэдоороо
эбтэй һайхан ябагты.
Арад зондоо түшэглэн,
алдарта хэрэгүүдые
шидхэлсэн,
аглаг тэнюун нютагтаа
аша зээнэрээ тойруулан,
амар амгалан һуугыт даа!
Алтан шаргал наранай
элшэ доро,
амгалан тайбан дэлхэйн
хүрьһэн дээрэ,
арад зондоо хүндэтэй,
аба эжыдээ туһатай,
үстэн нүхэдөөр олон
үри хүүгэдээр баян,
ажал хүдэлмэридоо
амжалтатай,
аза талаантай, арюун
жаргалтай,
амар мэндэ һуугыт даа.
Заланттай ехэ боложо,
жаргалтнай һайхан болог.
Айл зоной дунда
аха, абга гүүлэжэ,
алдар солотнай
ехэ боложо байг.
Залуухан хонгор наһаяа
жаргалай наран доро
үнэргэгэтэ,
хүгшэн үндэр наһаяа
хүндэ ямбатайгаар
үнэргэгэтэ,
Аглаг арюун дайдадаа
амархан тайбан ябагты,
арад олон зондоо хүндэтэй,
нэрэтэй ябагты,
түрэһэн гараһан дайдадаа
туһа хэхээр ябагты,
Золтой түрэһэн үринүүдээ
зохидхоноор үргэтэ,
алтан һайхан үринүүдээ
альган дээрээ үргэгты.
Эрхэ түрэһэн үринүүдээ
эпхэрэн, энхэрэн үргэгты.
замайнь ута харгыда
солтой, баяртай гаргагты.
Арбан улаан хүбүүдэй
абань боложо ябагты,
табин улаан ашанарайнгаа
таабайнь боложо жаргагты!
Найман сэбэр басагадай
эхэнь боложо ябагты,
наян наартай зээнэрэйнгээ
төөдэйнь боложо жаргагты.
Гараһан үри бэстнай
газар дүүрэжэ һууг,
Түрэһэн үри бэстнай,
тала дүүрэжэ һууг.
Гансаһаа
газар дүүрэжэ,
гэр боложо,
гуламтаяа дүүргэжэ байгты.
Айл зонойнгоо үбгэдые
хүндэлжэ;
дүү зонойнгоо алдуусые
заһажа ябагты.
Хүгшэдэй орожо ерэхэдэ
хүрин улаан сайгаараа
хүндэлэгты,
үстэнэй орожо ерэхэдэ
үнэтэйхэн эдээгээрээ
хүндэлжэ гаргагты.
Үеынгээ нүхэдэй ерэхэдэ
үүдээ сэлин уттаарай.
Іөөнин үгын эхиндэ
Һайхан хэрэг магтаарай.
Холын айлшанай буухада
Хонут гэжэ уряарай.
Сэсэн үгын эхиндэ
сагаан эдээгээ баряарай.

Атан тэмээнэй ашаан боложо,
Аян нэхэбэ гээшэлшн даа...

(МОНЦАМЭ).

УХААТАЙ ШАРА ШУБУУН

(ТУВА АРАДАЙ ОНТОХОН)

Нэгэтэ шубуудай хаан байһан гэхэ. Турбэлгүй сухалтай, оорынгоо һанаашаар һамгатай һэн ха. Һарбайһанаа — абадаг, һанаашаяа хэдэг, харин хаан тинхэдэнь абяашье гарадаггүй байһан юм. Нэгэтэ муу залата хатан шубуунай мяха эдихэм гэбэл даа. Хаан хатанайнгаа үгөөр болоо. Үнгэ бүрнин шубуунай мяха үзэһэн хатан үшөөл бахаяа ханаагүй байба.

— Шара шубуунай мяха эдижэ үзөөгүй байнаб,—гэбэ ха үбгэндөө.

Бушуу түргэн харсагые хаан шара шубуунай хойноһоо эльгээбэ. Харсага шара шубуунда ошоод, хаанай зарлиг дуулгаба:

— Хаан шамайе дуудана. Хатанинь шинии мяханда хорхойтоо юм хаш.

Шара шубуун бодожо үзоод хэлэбэ:

— Удэртоо шэб һохор гэжэ намайе мэдэнэ ха юмта. Ши оиоо! Іүнн би ерүүжэб.

Харсага хаандаа шара шубуунай үгэ дуулгаба. Іүнн үнгэрбэ, удэрыньшье дууһаба, шара шубуун үгы аад, үгы. Хаанаа хатан таһа татан алдана:

— Үхэнэн хойноо шубуудай хаан боло! Алим бэ, шара шубуунинн? Хэзээ мяхынь эдихэбиб?!

— Уданшьегүй, хатамни! —гэнэ хаан.—Іүнн болмсоор, нинджэ ерэхэ даа.

Үшөө бүхэли хоног үнгэрбэ, үшөохи шара шубуунай үгы. Хаанай ордон соо оргой татагданхай. Хатанай зарса басаган харшан хатанай нюдэндэшье дайралдахаяа айна ха.

Гурбадахи һүннин дууһахаяа байхада одоошье шара шубуун бии болобо. Уртаа тэнэрхэсэ: һанаһан хаан тэрээнһээ асууна:

— Бэлтэгэр мэхэшэн! Дуудахатаймни сасуу юундэ ерэгүйбши?!

— Түрүүшын һүнн схэ суглаандa дайралдашооб, — гэнэ ха шара шубуун.

— Тезд юугээ хэлсэнэб? —гэжэ хаан һонирхобо.

— Ехэ шуурганай һүүлээр унаһан модонинь олон байдаг гү, али зогсоошонь гү гэжэ боосоно.

— Зай, тингээд алининь бэ?—гэжэ хаан саашаа һураба.

— Унаашань олон лэ дөө, хаамни.

— Юундэ гээшэб?

— Һалхин унаагүйшье мододые нугалдаг ха юм, хаамни.

— Зай, болоо. Зүгөөр хоёрдохи һуниндо баһа хаана тогтошообши?

— Баһал охэ суглаан дээрэ.

— Баһа юугээ хэлсэбэб? —гэжэ хаан асууна.

— Жэл соо һүнинь олон гү, үдэрынь гү?—гэжэ боосоо. Тиигээд һүнинь олон гэлсээ.

— Юундэ гээшэб?!

— Харалган үдэр нараная харагдаагүйшье баһал һүнн тээшэнь абаашаха гэлсээл даа, хаамни!

— Зай, тэрэ хамаагүй! Мүнөө һүнн хаана байгаабши?

— Баһал охэ суглаан дээрэ.

— Баһа юу, хэнэ хэлсээб та?

— Дэлхэй дээрэ эрэшүүл олон гү, али эхэнэрнүүд гү гэжэ тоосообди. Эхэнэрнүүд олон гэлсээбди.

— Яахадаа гээшэб?— гэжэ хаан гайхаба.

— Һамгадай тэнэг аанга бодолгүйгоор бэелүүлдэг эрэшүүл баһал эхэнэрнүүд гээшэ гэлсээлди даа.

— Энэдни хаашуулдашье хабаатай юм гү?

— Бүри заагүй ааб даа хаамни,—гэжэ ерээд лэ, шара шубуун аягануд шэнги түхэрсэн шара нюдэнүүдэ аняад һууба.

Хаан уухилжа-уухилжа нигэжэ бодобо:

«Тэнэг һамганай зарлигаа, албатан шубуудаа дэмы хосороогоо байнаб даа».

Тэрэ сагһаа хойшо хаан хатанайнгаа албатанаа хүндахьень болюулһан юм гэдэг. Шубуутан аймаг баясажа, ухаатай шара шубуунда баярые хүргоо.

ҺАНААМГАЙ БЭРИ

(ЯПОН ОНТОХОН)

Залуухан бэри барайгар шанаад, хадам эсэгэдээ табаг барибa. Тэрэнь нэгэ халбага амталжа үзоод:

— Мүнөодэр барайгарнай амта шэмэтэйл!—гэжэ магтаба.

Бэри урмаяажа:

— Энээнинe би шанаа һэм!—гэжэ һайрхаба.

Үбгэн үшөө нэгэ халбага амандаа хэзд, шорой шулуунайнь харшаганахада, тархияа һэжэрбэ.

— Дүү басагамнай барайгар угаагаа!—гэжэ бэри тоодиһогүй, хэлээдхибэ.

Хадам эсэгэ эдэнэй зургар модохонуудаар тогооно оёор худхажа үзоод:

— Үшөө дүргэхэтнай даабши?—гэжэ гэмэрбэ.

Бэринь тодожо абаад:

— Хадам эжы гал носоһон юм лэ даа,—гэдхибэ.

Б. ДЫМБРЫЛОВА
ородһоо оршуулба.

ХҮНЭЙ ШЭНЖЭҺЭЭ

АРАДАЙ ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮДҺЭЭ

Үргэһэ нойр хүрэбэл, хин бараан (харалган) болодог.

Хүл, гарай шархирхада, хин бараан болоно.

Урал түргэн-түргэн татахадаа, хэрэлдэхые зүгнэнэ.

Урал удаан татахадаа, хоорэлдэхые зүгнэхэ.

Эрэ хүнэй баруун нюдэн дээрээ, эхэнэр хүнэй зүүн нюдэн дээрээ татахадаа — баяр зүн.

Эрэ хүнэй зүүн нюдэн дороо, эхэнэр хүнэй баруун нюдэн дороо татахадаа— муу зүл.

Хамарай үзүүр зохолходоо «амтатай ыдеэ» (архи) эдихэ (ууха) ба һогтуу хүнинe хараха гү, болгохо.

Альганай зохолходо, мүнгэ барихa.

Эрэ хүнэй баруун шэхэн, эхэнэр хүнэй зүүн шэхэн ханхинахадаа, баяр, һайшье дуулаха.

Эрэ хүнэй зүүн шэхэн, эхэнэр хүнэй баруун шэхэн ханхинахадаа, муу юумэ дуулаха.

Хототой шуһан дээрэ гү, шара тоһо хайлуулжа байхада гү, али айраг халаажа байһан үедэ дайралдаа һаа, ябаһан хэрэг нэмуун ёноор бүтэхэ гэдэг.

Гурбатайһаа долоо наһатай болоторoо үхибүүн абаралтай шэнги урдахи, хойтохи ба хүнэй ажаһуудалые хэлэхэ.

Үбгэд хүгшэд зүгтэглэхэдөө, элбэг дэлбэгээ хөөрөө һаа, үри хүүгэдэйнгээ аша гушанарайнгаа һайн ябахые хараданг. Үгын хооһонине дурдаа һаа, муу ябахые харадаг.

Зарим хүнүүд гэртэхи, газаахина аргагүйгоор сэбэрлэдэг, аршадаг, тиигээд хододоо аманинь хооһон, «үгы» гэжэ нугарахай һаа, хожом нюдэ минии хойно —«хогоосон» гэһэн тэмдэг.

Ама бардам, «манайда хуу бии, юуньегүй аад, «абаашагты» гэжэ байдаг хүнэй, үри хүүгэдэйнгээ аша гушанарайнгаа һайн ябахые харадаг.

Агнуурида гараад ябахада, урдуурнь шоно гү, али ламын гараа һаань, еро үзэгдэхэ.

Эхэ, эсэгэсэ илгаһан хүнэй үри хүүгэд хожомоо муу һуухаяа харадаг.

Эхэ, эсэгэсэ хүндэтэйгөөр үргэлэн хүнэй, үри хүүгэдынь үнэржэдэг, байжадаг.

Айлай гурбан басагадай орой түрөөгүй һаань, эдеэнһээнь эдихэгүй (Билбасан эхэнэрнүүд).

Аянда ябахада, хооһон хүнэгтэй хүнэй урдуурнь гараа һаань, муу, дүүрэн үһатай һаань — ямаршьегүй һайн.

Аян замда ябахадаа, айлайда ороходонь, айлай һамганай толгойнгоо баруун хажуу һамнажа байгаа һаа, һайн.

Эрэ хүнэй хасарай баруун бэе, эхэнэрэй зүүн бэе сохолоо һаа, баяр зүн.

Айлай гурбан басагадай орой түрөөгүй һаань, эдеэнһээнь эдихэгүй гаргагты.

Арбан улаан хүбүүдэй абань боложо ябагты, табин улаан ашанарайнгаа таабайнь боложо жаргагты!

Найман сэбэр басагадай эхэнь боложо ябагты, наян наартай зээнэрэйнгээ төөдэйнь боложо жаргагты.

Гараһан үри бэстнай газар дүүрэжэ һууг, Түрэһэн үри бэстнай, тала дүүрэжэ һууг.

Гансаһаа газар дүүрэжэ, гэр боложо, гуламтаяа дүүргэжэ байгты.

Айл зонойнгоо үбгэдые хүндэлжэ; дүү зонойнгоо алдуусые заһажа ябагты.

Хүгшэдэй орожо ерэхэдэ хүрин улаан сайгаараа хүндэлэгты, үстэнэй орожо ерэхэдэ үнэтэйхэн эдээгээрээ хүндэлжэ гаргагты.

Үеынгээ нүхэдэй ерэхэдэ үүдээ сэлин уттаарай.

Іөөнин үгын эхиндэ Һайхан хэрэг магтаарай.

Холын айлшанай буухада Хонут гэжэ уряарай.

Сэсэн үгын эхиндэ сагаан эдеэгээ баряарай.

Хото, худөөгэй һонин

ДОКТОРОЙ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОГДОБО

Виктор Цыбанович Цыдыпов Буряадай худөө ажахын институдай ветеринарна факультет 1967 ондо дүүргэһэн юм. Удаань Тувагай Республикада ажаллажа эхилээ бэлэй. Уданшьегүй Мухар-Шэбэрэй районой «Знамя Ленина» колхоздо ветеринарна врачаар ажаллаһан байна. Гэбэшье тэрэ мэргэжэлээ дээшэлүүлхэ хүсэлэнтэй байһан тула худөө ажахын институдта бусажа түрүүшын шэнжэлгэнүүдые хэжэ эхилээ һэн.

1972 ондо Казаниин Ленинэй орденто ветеринарна институдай аспирантурада һурахаяа ороо. Тус институдай эрдэмтэдэй хүтэлбэри доро үхэр малда тон аюултай үбшэн—сибириин яра шарха тухай худөлмэри бэшэһэн байна. В. Ц. Цыдыпов кандидадай диссертаци амжалтатайгаар хамгаалжа ерэһэнэй удаа түрэл институдайнгаа микробиологиин, вирусологиин, ветсанэкспертизын кафедрые даагшаар һунгагдаа һэн.

Кафедрын ажалые хүтэлбэрилхэ үедоо докторой диссертаци дээрэ худөлөө. Тэрэнэй докторско диссертациин темэ «Сибириин, Алас-Дурна зүгэй үхэр малай сибириин яра шархын эпизотологи ба тэрэнтээ һэргылэлгэ» гэһэн нэрэтэй. 1992 ондо России Федерациин Эрдэмэй болон дээдэ һуралсалай министерствын ВАК-гай комитет Виктор Цыбанович Цыдыповтэ профессорэй нэрэ эзэргэ олгоо. Саашадаа шэнэ профессортэ сохэ амжалта хүсэе.

С. УГРЮМОВ,
Буряадай худөө ажахын институдай доцент.

103 наһатай хүгшөө

Хяагтын аймагай эгээн үндэр наһатай хүн гэхэдэ, Варвара Васильевна Валихаева болоно. Наһын удэрнүүдтэ түрэлхидынь, дүтынь хүнүүд, Хяагта хотын ветерануудай совет энэ хүгшөөе түрэһэн удэроорнь халуунаар амаршалба. Варвара Васильевна 103 наһатай болобо гээшэ.

Эрхүүгэй областиин Алайрай районой Хирхэ тосхондо, 1890 ондо түрэһэн юм. Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой байгуулагдаһанһаа хойшо 1932 он хүрэтэр, наһанайнгаа амаралтада гаратараа, түрэл ажахыдаа һаалишаараар худөлөө.

Иван Андреевич нүхэрынь Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай эгээн хүшэр үедэ, 1941 оной октябрь, соо Калинин хото шадар баатарай үхэлоор унаа һэн. Гансаараа үлэһэн Варвара Васильевна дайнай хүшэр жэлнүүдтэ хүбүүн басаган хоёроо үндылгэжэ, үргэһэ нойргүй худөлөө. Хүльнь дуроодэ, гарынь ганзагада хүргэжэ, хүнһөө дутуугүй, ажалша бэрхэнүүд болгожо, ажабайдалай утын замда гаргаа. Мүнөө 4 аншартай, 2 гушатай болонхой.

103 наһатай хүгшөө Сергей Иванович хүбүүнэйдээ байдаг. Эрхим бэрхэ багша, Хяагтын 2-дохи дунда һургуулидэ 20 гаран жэл соо худөлөн Сергей Иванович Балихаев коллективэйнгээ, һуралцадай дунда хүндэтэй хүн юм.

Варвара Васильевна хуушанай уран һайханай фильмүүдые хараха дуратай. Нюдэнинь хурса, шэхэнинь һонор, бэсень сарюун хүнгэн зандаа. Зундаа газаагаа һандали дээрэ һуугаад, хүрнэнэртээ һуудал байдал туншаа хоорэлдэхэ дуратай юм.

Е. СУРМАЧ.

ҺУРАЛСАЛ ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Худоогэй дунда һургуулинуудай һуралсалай талые даагшанарай семинар һаяхан Хорнин аймагай Дээдэ-Тайлсын дунда һургуулида үнгэргэгдэбэ. Эндэ сугларагшад мүнөө сагай шухала асуудалнуудые хаража үзэһэн байна. Жэшээнь, мүнөөнэй үхибүүдэй номоо һайнаар үзэжэ, оролдосотой болохын тула худөлмэрэ ямар аргаар ябуулха тухай хэлсэбэ.

Семинарта хабаадаһан багшанар нютагай һургуулин эхин классуудай хэшээлнүүдтэ байлсажа, хараа һэн. Мүн гадна математикын, ород хэлэнэй, биологиин болон физикын хэшээлнүүдтэ байлсаа.

Эпэнэй удаа «түхэрөөн шэрээ» эмхидхэгдэжэ, үрэ дүнгүүд согсологдоһон юм. Дээдэ-Тайлсын һургуулин һуралсалай талые даагша Нина Сафроновна Рассадина үгэ абажа, худөлмэри тухайгаа тобшоор хөөрэбэ. Удаань семинарта хабаадаһан багшанар һанамжануудаа хубаалдаһан байна. Жэшээнь, аймаг соо хэдэн һургуулинууд бүхы худөлмэрээ шэнэ аргаар ябуулна. Энээн тухай Удинскын дунда һургуулин («худалдаа наймаанай һургуули») һуралсалай талые даагша Н. А. Карбаканова, Хасууртайн дунда һургуулин («арадай литын һургуули») һуралсалай талые даагша Н. Е. Иванова, Улаан-Одоной үндэһэн буряад һургуулин һуралсалай талые даагша А. Ф. Жамсуева гэгшэд һонирхолтойгоор хөөрэбэ.

Эдэ гурбан һургуули аймаг соогоо эгээл түрүүлэн шүхэлын худөлмэри эхилһэн байна.

Удинскын һургуулида Улаан-Удын дээдэ һургуулинуудһаа багшанар ерэжэ, экономикоор, бухгалтерай тоо бодолгоор болон фермерэй ажахын эхин мэдээсэлнүүд тухай лекциинүүдые уншадаг байна. Хасууртайда бүхы һуралсал шэмээшэгүүдэй ёно заншалнуудтай болон һайндэрнүүдтэй нягта холбоотойгоор ябуулагдадаг болонхой. Тинхэдэ Улаан-Одоной һургуулида буряад ёно заншалнууд тухай дэлгэрэнгыгээр хоорэлдэдэг, бүхы худөлмэри буряад хэлэн дээрэ ябуулагдадаг—буряад угалза, хубсаһа хунар, амһарта тухай үхибүүд һайнаар мэдэжэ абана. Мүн мориной тоног эмсэг тухай, хайшан гээд хазаарлаха, эмээллэхэ ёотойб гэһэн ойлгосо абана.

Семинарһай түгэсхэлдэ райОНО-гой методическа кабинедые даагша Н. Х. Цыремпилова үрэ дүнгүүдыень гаргахадаа, багша гээшэ ямаршье сагта нютаг дээрээ эгээл хүндэтэй, түрүү, хүн байһан юм гэжэ онсолон һануулба. Тингээд энэ хүшэр сагта байнаар худөлхыень уряалба.

Д. ДАМБАЕВА,
Хандагайн дунда һургуулин һуралсалай талые даагша.

ТҮБ АЗНИН эрдэни зэн. дэмэнин болохо «Гэсэрэй» мяган жэлэй ойдо зорюулагдаһан сааданууд энэ жэлдэ Агын автономито округой түб һуурида үнгэргэгдэһэн байна. Энээн тухай манай газетын хуудаһануудта хэдэн репортажнууд тоочилогдоо һэн.

Гэсэрэй наадануудта Агын округой захиргаан, арадай депутадуудай Совед үүд, соёлой худөлмэрилэгшэд болон олонинтэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, сохэ ажал ябуулһан байгаа. Эндэ Агын найман эсэгын отог угсаатан ооһэд ооһэдынгөө ёно заншалнуудые, хубсаһа хунарые, эдлэл хэрэгсэлнүүдые харуулжа, жюри болон үргэн нинтэ харагшадай, айлшадай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байха юм. Шарайд угсаатан эдэнэй дунда онсо оорын ёно заншалтай, гоё һайхан хубсаһатай байгаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Шарайд угсаатан.

В. МАТВИЕВСКИЙН фото.

ХУРАМХААНҺАА МЭДЭЭСЭНЭ

ТҮРҮҮ АНГУУШАД

Хурамхаанай аймагай агнуури олзоборилгын ажахын таһагые даагша Түмэн Чойжинимаевич Дугаров нигэжэ мэдүүлнэ: «Мүнөө жэлдэ тала дайдаар, ой тайгаар 12 ангуушад агнуурида ябаһа. Тэдэнэй дундаһаа Галтайда агнадаг Ю. В. Зоболотский, Мүргэнэй талаар агнадаг В. Т. Зурьян гэгшэд ондатрануудые бариха түсэбөө холо үлүүлэн дүүргэбэ. Энэ жэлдэ ган гасууритай байжа ондатра, бэшэшье ангууд үсөөноор баригдана.

Мүн ой тайгаар агнадаг ангуушадта али болохо туһа хүргэнэбди. Отогуудтань эдеэ хоол абаашажа, элдэбын хэрэгтэй зэр зэмсэгүүдээр ханганабди».

ОЛИМПИАДА ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Һаяхан аймагай библиотекарьнүүдэй үүсхэлээр һуралцадай дунда экономическа эрдэм мэдэсын олимпиада үнгэргэгдэбэ. Мүнөө сагай байдалда экономическа талаар һуралсалай хэрэг шухалын шухала болоно бшуу. Тус олимпиадада хабаадаһан Хурамхаанай һургуули-лицейн директор Тамара Шагжиевна Хамарханова энэ хэрэг тухай нигэжэ хэлэбэ: «Аймагай библиотекэ шухала, туһатай хэрэг үнгэргэбэ. Энэ хэрэгые саашань үргэлжэлүүлхэ, дэлгэрүүлхэ шухала. Аймагта ажаһуудаг, ажалладаг эрхим экономистнуудые, юристнүүдые хабаадуулха эрэгтэйбди. Нимэрхүү һуралсалцууд, һургаалнууд унтарангүй, саашадаа дэлгэрнэй гэжэ хүсэнэб».

70 ЖЭЛЭЙ ОЙ

Хүн зоноороо олон Аргатын һургуулинин 75 жэлэй ойн һайндэр үнгэрбэ.

Тус һургуули дүүргэгшэдэй нэгэн, инженер-механик Сергей Хубисхалович Ринчино нигэжэ дуулгаба: «Үнинэйшье Аргата нютага нимэ гоё һайндэр үнгэрэгдоогүй. Нютагаймнай зон сэдьхэлээ баясуулаа даа. Тус һайндэртэ баярай үгэнүүдые урданда һургуулинин директорнууд ябаһан В. Б. Хышектуев, Ф. М. Гармаев, Россин габьяата багша Л. Л. Дамдинова, мүн дүүргэгшэдэй эгтһоо З. М. Зарубина, Б. В. Самбуев, В. Д. Цыренов гэгшэд хэлэбэ. Тус һайндэрые В. Б. Шотхоева, Д. Б. Мункуев гэгшэд зохидоор хүтэлбэрилоо. Һургуулинин директор Д. Т. Бубеев, 11-дэхи классай һуралцадай Ж. Галсанова гэгшэд айлшадтаа баяр баясхалангай үгэнүүдые хэлэбэ.

Тус һургуулинин буряад хэлэ бэшэгэй багша Дамба Хобраковой үгэ дээрэ һайндэртэ зорюулжа бэшэгдэһэн дуус тус һургуули дүүргэгшэд Михаил Елбонов Софья Данзанэ хөөр гоё һайханаар дуулажа, зоной магтаал һайшаалда хүртэбэ.

В. БАТОРОВ.

АМЖАЛТА ХҮСЭНЭБДИ

Захаминай аймагай Үлэгшэн һуринай дунда һургуулинин дэргэдэ «Наадан» гэжэ фольклорно ансамбль эмхидхэгдээ һэн. Һургуулинин буряад хэлэ, бэшэгэй багша Т. Г. Занаева тус ансамблие хүтэлбэрилнэ. Тамара Гомбоевна 70-аад онуудта Хяагтын хүгжэмэй училищи дүүргэжэ ерээд, нютагайнгаа соёлой байшанда эдэбхитэйгээр худөлжэ эхилээ һэн. Октябрийн 31-дэ Закаменск хотодо үнгэргэгдэһэн фольклорно конкурсдо «Наадан» ансамбль түрүү һуури эзэлбэ. Тус ансамблийн эдир дуушад Дима Цыренов, Эржена Очирова гэгшэдые онсо тэмдэглэхээр. Эдэнэр дуушад соohоо 1-дэхи, 2-дохи һууринуудые эзэлһэн байна.

Нёдондо жэл Үлэгшэндэ солонгос барилгашад гоё гэгшын Соёлой байшан мүнөөнэй түхэлоор барижа, ашаглалгада тушаагаа һэн. Үргэн уужам залай тайзан дээрэ «Наадан» ансамблийн гэшүүд, хододоо бэлэдхэл хэжэ байдаг. Энэ ансамбль оорын баяжистай, хорсографтой юм. «Наадан» ансамбль ноябрь һарада Улаан-Үдэ ерэжэ, республиканска фольклорно конкурсдо хабаадаха. Бэлигтэй бэрхэ үхибүүдтэ саашадань амжалта хүсэнэбди.

Г. ГОМБОЕВА.

СПОРТ

Аяар холын Канададa

Залуушуулай дунда пауэрлифтингээр дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөө мурысөөн октябрийн 28-һаа ноябрийн 1 болотор Канадын Гамильтон хотодо боложо дүүрэбэ. Загарайн аймагай Шэнэ-Бэрээн нютага ажаһуудаг улаасхооронды классай спортын мастер Светлана Теслева Россин Федерациин суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, мурысоондэ хабаадаба.

Пауэрлифтинг хадаа хүсэ шадалаа гаргалгын гурбан зүйлэй спорт юм. Эндэ спортсменүүд хоёр гараараа хүндэ юумэ үбдэгтөө хүрэтэр үргэдэг, хэбтээд штанга үргэдэг, мүрэ дээрээ штанга табяад һуудаг байна.

Нютагаймнай басаган Светлана Теслева нимэ сохэ мурысоондэ түрүүшыхэ хабаадахадаа, тээлмэрдэжэ байнгүй, гансал Хитадай спортсмен басаганда шүүгдэжэ, хоёрдохи һуури эзэлээд, мүнгэн медаляар шагнагдаба. Тэрэнэй тренер—улаасхооронды классай спортын мастер Александр Деханов һурагшынгаа амжалтада сохэ табьяатай. Мүнөө тэдэнэр ноябрийн 25-һаа Швециндэ эхилхэ Европын түрүү һуури эзэлхын түлөө мурысоондэ бэлдэжэ байна.

Манай корр.

Телевидени

НОЯБРИЙН 8-һаа 14 ХҮРЭТЭР

Понедельник, 8

«Останкино» канал
7.45—Шэнэ һонин. 7.50—Мультфильм. 7.55—«Час силы духа». 8.55—Мэдээсэлэй-публицистическэ «Воскресенье» программа. 9.45—Концерт. 10.15—Золушкын бал дээрэ. 11.15—Полигон. 11.45—Лидия Русланова тухай баримтата фильм. 2-дохи серн. 12.50—Янтарик-93. 13.40—Шэлэгдэһэн хүнүүдба арад. 14.00—Мэргэжэлтэ боксернуудай дунда дэлхэйн чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө матч. 15.00—«Раскол». 16.00—Шэнэ һонин. 16.25—«Пеппи, Длинный чулок». 16.55—Гоол. 17.25—Мүнгэн ба политика. 17.55—Аза талаантай ушар. 18.55—«Вокзал для двоих». 1-дэхи серн. 20.20—Юуншье бэшэ тухай репортаж. 20.35—«Вокзал для двоих». 2-дохи серн. 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—Аншлаг. 23.05—Спортивна дамжуулга. 23.20—В. Познерой авторска программа. 00.05—«Жизнеописание». 00.35—Бомонд. 00.50—АТВ «Брокер». 01.00—Джей-Сеншн.

«Россн» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—НБАгай эрхим нааданууд. 10.25—Урилгын билет. 10.55—Элүүр энхэ байлга. 12.20—Фольклор. 12.50—Урда Африкаһаа репортаж. 13.20—Авто ба мотоспорт тухай. 13.50—Таряашадай асуудал. 14.10—«Русская трагедия». 13.05—«Золотой теленок». 1-дэхи, 2-дохи серн.

Буряадай ТВ.
17.55—Мультфильм. 18.10—Байгал. 18.30—Танай гэртэ балр. 18.45—Залуу уран зохеолшодой республиканска XV конференциин дүнгүүд. 19.15—Буряадай республикын Эхэнэрнүүдэй холбоонинг байгуулха тухай. 19.55—Буряад Республикын арадай уран зохеолшо Балдан Ябжановтай уулзалга. 20.30—Буряадаар хэлэебди. 20.35—Байгал (буряадаар). 20.50—Соносхолнууд.

«Росси» канал
21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.20—Танил шарайнууд. 21.50—Теннис Кремлиин кубок. 22.25—Автомобиляар урилдаһаар дэлхэйн чемпионат. 01.00—Мэдээсэлнүүд 01.20—Одод хоорэнэ.

Вторник, 9

«Останкино» канал
6.55—Шэнэ һонин. 7.35—Гимнастика. 7.45—Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20—Харыт, шагныт. 10.40—«Просто Мария». 11.35—Хүн ба хуули. 12.05—Мультфильмнүүд. 12.30—Россин хубшэнүүд. 13.00—Шэнэ һонин. 13.20—«Затишье». 1-дэхи серн. 14.25—«Фаворит». 1-дэхи серн. 15.30—Мультфильм. 16.00—Шэнэ һонин. 16.25—«Деловой вестник». 16.40—Адам Смидэй мүнгэн зөөрн. 17.10—Хэһэг. 17.20—Блокнот. 17.25—Мультфильмнүүд. 17.50—Объективтэ ан амитад. 18.10—Одото саг. 18.50—Технодром. 19.00—Шэнэ һонин. 19.25—«Эхо Российского выбора». 19.50—Документнүүд ба хубн заланууд. 20.00—«Просто Мария». 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—Носпф Кобзон дуулана. 23.05—Л. Филатовай авторска программа. 23.55—Саяанда үбэл хүрэжэ ерээ. 00.30—Телепрограммануудай ба фильмүүдэй уласхоорондын XI фестивалиин хаалта.

«Росси» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00—Тон нюуса. 13.00—Теннис. Кремлиин кубок. 13.50—Таряашадай асуудал. 14.10—Телегазетэ. 14.20—«Свой среди чужих, чужой среди своих»—фильм. 15.55—Хүүхэлдэйн зүжэг.

Буряадай ТВ.
16.30—Мультфильмнүүд. 17.10—Уянга. 17.50—Байгал. 18.10—Промышленнигуудай ба олзын хэрэг эрхилэгшэдэй холбоонойхидто. 19.10—Эрхэтэн ба хуули. 20.30—Буряадаар хэлэебди. 20.35—Байгал (буряадаар). 20.50—Соносхолнууд.

«Росси» канал.
21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.25—Спортивна дамжуулга. 21.30—Теннис. Кремлиин кубок. 22.30—Ретушэгүйгөөр. 23.25—В. Леонтьев дуулана. 23.30—«Где растут чиновники?». 00.25—«Созвучие слов живых». 01.00—Мэдээсэлнүүд. 01.20—Одод хоорэнэ.

Среда, 10

«Останкино» канал.
6.55—Шэнэ һонин. 7.35—Гимнастика. 7.45—Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20—«Сорока». 10.40—«Просто Мария». 11.30—Худалдаа наймаанай хүүргэ. 12.00—Рок-хэшээл. 12.40—Мультфильм. 12.50—Пресс-экспресс. 13.00—Шэнэ һонин. 13.20—«Затишье». 2-дохи серн. 14.25—«Фаворит». 2-дохи серн. 15.30—Мультфильм. 15.40—Экстрамадур провинциин хатар. 16.00—Шэнэ һонин. 16.25—Телемикст. 17.10—Блокнот. 17.15—Мультфильм. 17.40—Юмористнуудай конкурс. 18.05—Бидэ, басагадай хоорондо. 18.25—Мультфильм. 18.50—Технодром. 19.00—Шэнэ һонин. 19.25—«Мир» телерадиокомпаниг. 19.50—Документнүүд ба хубн заланууд. 20.00—«Просто Мария». 21.00—Михаил Янпин. 21.00—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—«Участковый и кто убийца?»—фильм. 01.00—Футболоор Россин чемпионат. Москва—Ростов-на-Дону.

«Россн» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00—«Параллели». 10.15—Христиан программа. 10.45—Ретушэгүйгөөр 11.40—Баледэй шэдитэ дэлхэй. 12.35—Телегазета. 12.40—«Санта-Барбара». 13.30—«Устами младенца». 14.00—Таряашадай асуудал. 14.20—Теннис. Кремлиин кубок. 15.05—Дохёо. 15.20—«Где растут чиновники?». 16.35—Хүүгэдэй шэнэ һонин.

Буряадай ТВ.
16.50—Мультфильм. 17.00—Үндэһэн хэлэнэй асуудалнууд тухай. 17.30—«Контакт». 18.30—Байгал. 18.50—«Ракурс» программа. 19.30—Залуушуулай «Толи» видеоканал. 20.30—Буряадаар хэлэебди. 20.35—Байгал (буряадаар). 20.50—Соносхолнууд.

«Россн» канал.
21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.25—Спорт. 21.30—Һунгалтын урдахи марафон. 21.40—Теннис. Кремлиин кубок. 22.30—Ехэшүүлдэ мультфильмнүүд. 22.40—Л-клуб. 23.25—Бүхы үеын кубок. 24.00—Милициин үдэртэ зорюулагдаһан концерт. 01.00—Мэдээсэлнүүд. 01.20—Одод хоорэнэ. 01.25—Концертын үргэлжэлэл.

Четверг, 11

«Останкино» канал.
6.55—Шэнэ һонин. 7.35—Гимнастика. 7.45—Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20—Кидди-видди. 10.40—«Просто Мария». 11.30—Ан амитадай аймагта. 12.10—16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда. 12.50—Пресс-экспресс. 13.00—Шэнэ һонин. 13.20—«Любовь не прощает»—фильм. 14.25—«Село Степанчиково и его обитатели»—фильм-зүжэг. 15.50—Мультфильм. 16.00—Шэнэ һонин. 16.25—Телемикст. 17.10—Блокнот. 17.15—Мультфильм. 17.40—Рок-хэшээл. 18.20—16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда. 19.00—Шэнэ һонин. 19.25—Баримтата фильм. 19.55—Документнүүд ба хуон заланууд. 20.05—«Просто Мария». 20.55—Засагаархидта айлшаар. 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—«Твин Пикс». 3-дахи серн. 23.25—Пресс-экспресс. 23.35—Дуэт-93. 00.45—Ехэшүүлдэ мультфильмнүүд. 01.00—Шэнэ һонин.

«Росси» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00—«Поехали». 10.10—Алтан шноро. 10.40—Концерт. 10.55—«Знай наших». 11.50—«Забытая мелодия для флейты». 1-дэхи, 2-дохи серн. 14.00—Таряашадай асуудал. 14.25—Абаралга. 13.20—Теннис. Кремлиин кубок. 16.20—Мульти-пульти. 16.30—Хүүгэдэй шэнэ һонин.

Буряадай ТВ.
16.45—Мультфильмнүүд. 17.15—Уянга. 17.50—Байгал. 18.10—Ленинэй орденто Забайкалиин сэрэгэй округой командалгша үгэ хэлэхэ. 19.00—Танай бэшэгүүдээр. 19.35—Һунгагшадай телеклуб. 20.00—Хотын 1-дэхи үндэһэн гимназитай танилсалгын ёнолол. 20.30—Буряадаар хэлэебди. 20.35—Байгал (буряадаар). 20.50—Соносхолнууд.

«Росси» канал.
21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.20—Түрүүшын совет-һүүлгын совет. 21.35—Теннис. Кремлиин кубок. 22.30—Оорөө оортоо режиссер. 23.00—Эсэгэ оромни. 23.55—Петербургын романс. 00.40—Криминальна мэдээсэлнүүд. 00.50—Спортивна дамжуулга. 01.00—Мэдээсэлнүүд.

Пятница, 12

«Останкино» канал.
6.55—Шэнэ һонин. 7.35—Гимнастика. 7.45—Үглөө. 10.05—Фирмэ найдуулна. 10.20—Мультфильм. 10.35—Үхибүүдтэ фильм. 12.00—Аяншалагшадай клуб. 12.50—Пресс-экспресс. 13.00—Шэнэ һонин. 13.20—М. Таратута Америкэ тухай. 13.50—«Село Степанчиково и его обитатели». 2-дохи хубинь. 15.00—Мультфильм. 15.10—Баримтата фильм. 16.00—Шэнэ һонин. 16.25—Бридж. 16.50—Бизнес-класс. 17.05—Үхибүүдтэ фильм. 18.30—«Столица» журналай һайндэр. 19.00—Шэнэ һонин. 19.20—Хүн бүхэнэй арга боломжо. 19.45—Хүн ба хуули. 20.15—М. Таратута Америкэ тухай. 20.45—«Поле чудес». 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—Долоон хопогой элэтэ хүн. 22.45—Уран һайханай фильм. 23.45—Пресс-экспресс. 24.00—Музобоз 00.45—«Икс» программа. 01.25—Политбюро.

«Росси» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—Хэрэгтэй болоно. 9.30—Шуран бэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00—«Поехали». 10.10—Эсэгэ оромни. 11.05—Концерт. 11.20—«Белая ворона». 12.05—Видеоальбом. 12.35—«Параллели». 12.50—«Санта-Барбара». 13.45—Таряашадай асуудал. 14.05—Теннис. Кремлиин кубок. 14.50—Пилигрим. 15.35—Пятницын Дисней. 16.25—Хүүгэдэй шэнэ һонин. 16.40—Мульти-пульти.

Буряадай ТВ.
17.00—Мультфильмнүүд. 18.05—«Буряад орон». 19.05—Шэмээшэгүүдэй ёно заншалнууд. 20.00—Буряад ороной һонинууд.

«Росси» канал.
21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.25—Теннис. Кремлиин кубок. 22.25—К.-Д таниллуулна. 23.50—«Лясы». 00.20—«Уһан дорохи шара онгосо» клуб. 00.50—Спортивна дамжуулга. 01.00—Мэдээсэлнүүд.

Суббото, 13

«Останкино» канал.
7.45—Гимнастика. 8.00—Пресс-экспресс. 8.10—Шуран бэрхэ хүнэй үглөө. 8.55—Шэнэ һонин. 9.30—Спорт-шанс. 10.00—Марафон. 15. 10.30—«Мир» телерадиокомпани. 11.55—Авиа-замбуулинай салон. 12.10—Сооло. 12.30—«Азбука собственника». 12.40—Хүргэмтэ киоск. 13.10—Засагаархидай шарай. 13.25—Помууд тухай. 14.05—«Раскол». 16.00—Шэнэ һонин. 16.20—В. Готовцева ханшараа урина. 17.20—«Пеппи, Длинный чулок». 17.45—Хүн ба политика. 18.15—Улаан квадрат. 19.00—Спорт ба искусство. 20.00—Абаһаар дурлалга. 20.45—«Стингрей». 4-дэхи серн. 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул! 22.00—Шэнэ һонин. 22.25—«Космический охотник»—фильм. 00.05—«Резонанс» студи. 00.25—Хоккей. Крылья Советов—ЦСКА.

«Россн» канал.
9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—«Автомиг». 9.25—Формуло 730. 9.55—«Рост» студи. 10.25—Мульти-пульти. 10.35—Пилигрим. 11.20—Теннис. 11.50—Хоозорнин хатан. 12.22—«По главной улице с оркестром». 13.50—Таряашадай асуудал. 14.10—Юристнүүдэй конкурс. 15.10—Футбол. тухай. 16.05—Спортивна дамжуулга. 16.15—Публицистическэ программа. 17.00—«Грош в квадрате». 17.30—Дэлхэйн сохэ циркнүүд. 18.30—Россне яажа түбхинүүлхэб? 19.00—Фильм-премьерэ. 19.20—Теннис. Кремлиин кубок. 20.05—РФ-гэй Верховно сүүдэй залһаа. 20.20—Үдэр бүрнин һайндэр. 20.30—«Устами младенца». 21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.20—«Уинстон Черчилль. Путь к вершине». 7-дохи серн. 22.20—Мэдээжэ бэшэ Юртэмсэ. 22.50—Видеофильм. 23.20—Ксюшэдэ. 23.50—Маскилшоу. 00.20—П. И. Чайковский. 00.45—Репортер. 01.00—Мэдээсэлнүүд. 01.20—Одод хоорэнэ 01.25—«Полнолуние».

Воскресени, 14

«Останкино» канал.
7.40—Гимнастика. 7.55—«Час силы духа». 8.55—Шэнэ һонин. 9.30—Автошоу. 10.00—Заһарлалгагүйгөөр. 10.30—Эртэ үглөөнһөө. 11.00—Бултанай гэртээ байхада. 11.30—Спортлото. 11.45—Эдир уран бэлигтэн. 12.35—Полигон. 13.05—Шэнэ үеын хид. 13.15—«Пи» тэмдэгтэй. 14.30—Провинци. 15.00—Француз эдеэнэй зүйлнүүд манда. 15.10—«Подводная, одиссея команды Кусто». 16.00—Шэнэ һонин. 16.20—Аяншалагшадай клуб. 17.15—Мультфильмнүүд. 18.05—Панорама. 18.45—Усть Каменогорскдохи фейерверк. 19.40—«Диво». 20.00—Шэнэ һонин. 20.20—Агаарай долгиндо хоорэлдоон. 21.00—К. Георгиадэ дуулана. 21.25—«Искушение Б»—фильм. 23.00—Мэдээсэлэй-публицистическэ программа. 23.45—«Вокзал мечты». 00.45—Агнуури тухай хоорооннүүд. 01.00—Шэнэ һонин. 01.20—Һунинин канал.

БУРЯТИЯ мүнөөдэрэй номерто

«Дэлгүүр дээрэ хэһэн тобшолол. Үгы һаа мэргэжэлтэ бэшэ экономистын һанамжанууд»—В. Крыловой статья.

«Танай асуудалнууд—манай харюунууд»—уншагшадай бэшэгүүд.

«Ye сагай һүлдэ—үүдэнэй нүхэндэ»—О. Ешеевагай статья.

«Залуушуул юун тухай бодомжолноб?»—Л-Х. Гомбоевагай корреспонденци.

«Социальна аюултай»—А. Бадмаевагай тэмдэглэл.

Лидия Вербицкая: «Бултаюумэн уг гарбалһаа»—А. Фадеевагай корреспонденци.

ТВ-гэй программа.

Соносхолнууд.

(Газетымнай удаадахи номер ноябрийн 10-да гараха).

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь). НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет
Бүгдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес: 67000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный—2-54-54, редакторай орлогшоной—2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариалай—2-66-76, таһагууд: соведүүдэй худөлмэрнин ба иниитын эмхинүүдэй—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа—2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олонинтын худөлмэрнин ба мэлэдэсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнүүдэй—2-33-61, хэбдэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19, Закаменскда—30-61.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта—2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 6.363. Стереотипта тушаагдаһан саг. 19.00.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ. Директорайнь телефон: 2-40-45.
Мүн 69-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай.